

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Dominika Píhová

**Kritický ohlas literární tvorby Jana
Procházky s válečnou a kolektivizační
tematikou**

Bakalářská práce

Praha 2017

Autor práce: **Dominika Píhová**

Vedoucí práce: **PhDr. Jana Čeňková, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2017**

Bibliografický záznam

PÍHOVÁ, Dominika. *Kritický ohlas literární tvorby Jana Procházky s válečnou a kolektivizační tematikou*. Praha, 2016. 51 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra žurnalistiky. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jana Čeňková, Ph.D.

Abstrakt

Tato bakalářská práce s názvem *Kritický ohlas literární tvorby Jana Procházky s válečnou a kolektivizační tematikou* se snaží o zmapování tří děl (*Zelené obzory*, *Ať žije republika*, *Kočár do Vídně*) Jana Procházky v dobových periodikách v Československu. Před interpretací vybraných děl a analýzou kritických ohlasů stojí kapitola, která se věnuje biografii Jana Procházky, jeho postavení ve společnosti a autorově trojroli spisovatele, scenáristy a publicisty, která měla vliv na jeho veškerou tvorbu. Výsledku práce bylo dosaženo kvalitativní analýzou dobových kritik, stejně tak jako dalších publikací o autorově tvorbě na poli literatury, filmu i publicistiky. Vzhledem k době, ve které tři vybrané knihy vycházely, je období zpracovaných recenzí omezené především na 60. a 70. léta 20. století.

Abstract

The bachelor thesis *Critical Response to Jan Procházka's literary work with war and collectivization theme* aims to map the response to Procházka's three works with the mentioned themes (*Zelené obzory*, *Ať žije republika*, *Kočár do Vídně*) in contemporary newspapers and magazines. Ahead of the chapter including analysis of the three works and critical responses, there is chapter that aims to describe life and work of Jan Procházka as well as his role in society and triple role as writer, screenwriter and publicist, since all of them affected his work. The results of this thesis were achieved by the qualitative analysis of media reception as well as other publications about author's life and work. Because of the period in which the chosen pieces were published, this thesis focuses mainly on the 60's and 70's of the 20th century.

Klíčová slova

česká literatura 20. století, Jan Procházka, kritika, literární analýza, kolektivizační a válečná tematika

Keywords

czech literature of 20th century, Jan Procházka, literary criticism, literary analysis, collectivization and war theme

Rozsah práce: 107 542 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 29. 12. 2016

Dominika Píhová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doktorce Janě Čeňkové za prvotní impulz ke zpracování této práce, stejně jako za její přístup a cenné rady.

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK
Teze BAKALÁŘSKÉ diplomové práce

TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:

Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta:
Píhová Dominika

Razítko podatelny:

Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta:
2013

E-mail diplomantky/diplomanta:
Pihova.D@seznam.cz

Studijní obor/forma studia:
Žurnalistika/prezenční studium

Předpokládaný název práce v češtině:

Kritický ohlas literární tvorby Jana Procházky s válečnou a kolektivizační tematikou

Předpokládaný název práce v angličtině:

Critical response of Jan Procházka's literary work with war and collectivization theme

Předpokládaný termín dokončení (semestr, akademický rok – vzor: ZS 2012/2013):

(diplomovou práci je možné odevzdat nejdříve po dvou semestrech od schválení tezí)

LS 2015/2016

Základní charakteristika tématu a předpokládaný cíl práce (max. 1000 znaků):

Tvorba Jana Procházky s válečnou a kolektivizační tematikou je významnou reflexí válečné doby v české literatuře. V jeho dílech se stále vrací motiv rozporu mezi životní opravdovostí a pragmatickým přijetím panujících zvyklostí, mezi ideálem a realitou, nadějí a deziluzí. Svým pohledem přiblížil reálný obraz idealizovaného období. Tím se také zvedla vlna čtenářských ohlasů a především kritiky.

Cílem bakalářské práce je nastínit osobnosti a celkové tvorby Jana Procházky, pohled na jeho osobnost jako na novináře, spisovatele i scénáristy. Bakalářská práce si klade za cíl zanalyzovat jednotlivé interpretační snahy a kritické ohlasy u tří Procházkových děl v dobovém tisku a kontextu české prózy, především z 60. let 20. století. Všeobecně je autorovi věnována pozornost především jako scénáristovi nikoliv jako spisovateli a novináři. Proto se ve své práci budu soustředit právě na literární tvorbu a její propojenost s novinářskou profesí.

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

1. Úvod
2. Osobnost Jana Procházky
 - 2.1. Jan Procházka jako novinář a spisovatel
 - 2.2. Jan Procházka jako spisovatel a scénárista
3. Dílo Jana Procházky
 - 3.1. Kritický ohlas tvorby Jana Procházky v dobovém tisku
 - 3.2. Zelené obzory
 - 3.2.1. Kritický ohlas v dobovém tisku
 - 3.3. Ať žije republika
 - 3.3.1. Kritický ohlas v dobovém tisku
 - 3.4. Kočár do Vídně
 - 3.4.1. Kritický ohlas v dobovém tisku
4. Závěr

Vymezení zpracovávaného materiálu (např. konkrétní titul periodika a období jeho analýzy):

Východí literaturou bakalářské práce jsou všechna tři uvedená díla Jana Procházky, tedy Zelené obzory, Ať žije republika a Kočár do Vídně, která vyšla v 60. letech 20. století. V práci budu pracovat také s jejich postavením v dobovém kontextu české literatury a jejich následnou interpretací v dobovém tisku, jako například v titulech Plamen, Film a doba, Kulturní tvorba nebo Svědectví, které vybraná díla Jana

Procházky a samotnou autorovu tvorbu reflektovaly v 60. a 70. letech. Krátce se zmíním o jejich filmovém zpracování.

Postup (technika) při zpracování materiálu:

Literárněhistorická analýza a kvalitativní analýza dobových kritických textů o díle.

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a způsobu jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

Základní literatura:

PROCHÁZKA, Jan. Zelené obzory

Novela Jana Procházky z roku 1960, která vypráví příběh mladého člověka, který se vzdal svého pohodlí a odešel pracovat na státní farmu. Kniha ukazuje překážky, které se staví do cesty mladému člověku v prostředí, které je obklopeno několika zpustlými jedinci.

PROCHÁZKA, Jan. Ať žije republika

Dílo Jana Procházky z roku 1965, které popisuje příběh z moravského venkova viděný dětskýma očima. Kniha zachycuje tři dramatické dny roku 1945, v nichž se mažou a přepisují nejen nápisy, ale i životopisy a z kolaborantů se náhle stávají vlastenci.

PROCHÁZKA, Jan. Kočár do Vídně

Příběh, který Jan Procházka napsal v roce 1967, vypráví o posledních dnech druhé světové války skrze hlavní hrdinku, selku Kristu, které němečtí vojáci bez zvláštní příčiny oběsili muže. Jeho smrt se rozhodne pomstít, a to vraždou mladého vojáka, který k ní přichází do statku a žádá ji, aby ho odvezla do Vídně.

Literárněhistorická literatura:

JANOUSEK, Pavel. Přehledné dějiny české literatury 1945-1989. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012, 487 s.

Třetí díl Dějin české literatury, který se zaměřuje na období 60. let, v nichž dochází k částečnému uvolňování politického a kulturního života.

KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČERA a Petr ORSÁG. Dějiny českých médií 20. století. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 310 s., XXXII s. obr. příl.

Chronologicky zpracovaná učebnice dějin českých médií zachycuje nejdůležitější oblasti oboru a rozvíjí teoretické poznatky v širším historickém a politickém kontextu.

SCHULZ, Winfried. Analýza obsahu mediálních sdělení. 3. nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011, 149 s.

Kniha poskytuje náhled do problematiky masově mediovaných textů, jejich interpretace a obsahové analýzy. Ukazují způsoby kvantitativního rozboru masově mediovaných sdělení a vyhodnocování zpravodajství.

DOKOUPIL, Blahoslav a Miroslav ZELINSKÝ. Slovník českého románu 1945-1991: 150 děl poválečné české prózy. Vyd. 1. Ostrava: Sfinga, 1992, 314 s.

Encyklopedicky zpracovaná kniha, jež se soustředí na literárněhistorickou lexikografii. Hlavním autorem a redaktorem je B. Dokoupil.

Slovník české literatury po roce 1945 on-line (www.slovníkceskeliteratury.cz)

Projekt Ústavu pro českou literaturu AV ČR, který si dává za cíl vytvořit základ cyklicky aktualizovaného elektronického Slovníku české literatury. Výběr hesel se prozatím soustředí na období 1945–2000 a opírá se o dvoudílný Slovník českých spisovatelů po roce 1945 (red. Pavel Janoušek) a o Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945-2000 (red. Blahoslav Dokoupil).

JACHNIN, Boris. Jan Procházka. Vyd. 1. Praha: Čs. filmový ústav, 1990, 36 s.

Portrét Jana Procházky napsaný Borisem Jachninem v roce 1990. Kniha se zaměřuje především na tvorbu Jana Procházky jako scénáristy.

Kritika a interpretace:

Mladá fronta

Deník, který v letech 1945–1953 vydávalo stejnojmenné nakladatelství, později (do konce roku 1989) přímo komunistické mládežnické organizace nezávisle na stejnojmenném nakladatelství. Po zestátnění tiskáren se v roce 1953 Mladá fronta stala účelovým zařízením při Ústředním výboru Československého svazu mládeže.

Obrana lidu

Ústřední orgán federálního ministerstva národní obrany, který patřil výhradně vojákům. Vycházel pětkrát týdně, od úterka do soboty, a přinášel zprávy o důležitých událostech, komentáře, zajímavosti a sportovní zpravodajství.

Rudé právo

Rudé právo bylo vydáváno Ústředním výborem Komunistické strany Československa. Noviny vycházely od roku 1920 a první číslo vyšlo 21. září. V období 1948 až 1989 hrálo klíčovou roli v ideologické propagandě.

Práce

Bývalý československý deník, který vznikl dne 6. května 1945, kdy ROH převzalo deník Národní práce a nadále jej vydávalo s novým číslováním a pod změněným názvem Práce. Vydavatelství a nakladatelství Práce vzniklo na půdě společnosti Národní práce.

Československý voják

Kulturně umělecký čtrnáctideník pro vojáky a širokou veřejnost. Seznamoval s tvorbou předních umělců a pracovníků kulturní tvorby.

Literární noviny

Týdeník Svazu československých spisovatelů (SČSS) vznikl po reorganizaci kulturního tisku na počátku 50. let. Titul převzal od stejnojmenného propagačního měsíčníku nakladatelství. Ve vývoji LitN se věrně odrážejí proměny celkové kulturněpolitické atmosféry v 50. a 60. letech, a zvláště vztahů mezi SČSS a komunistickým mocenským centrem.

Plamen: měsíčník pro literaturu, umění a život

Měsíčník pro literaturu, umění a život vydával Svaz československých spisovatelů (od 1960 v nakladatelství Čs. Spisovatel). Byl založen jako náhrada zrušeného Května a Nového života.

Film a doba: čtvrtletník pro filmovou a televizní kulturu

Čtvrtletník a odborný časopis, který sledoval a přinášel reflexe vývojově progresivních tendencí v oboru. Periodikum začalo vycházet v roce 1955. Vydavatelem bylo Sdružení přátel odborného filmového tisku.

Svědectví: čtvrtletník pro politiku a kulturu

Čtvrtletník pro politiku a kulturu vycházel do roku 1992 nejprve v New Yorku, od konce roku 1960 v Paříži a v belgické tiskárně v Bruggách, po listopadu 1989 v Praze. Na rozdíl od ostatních emigrantských periodik byl určen nejen k informování o situaci v Československu, ale především k dialogu mezi exilem a domácí opozicí. Redaktorem Svědectví byl po celou dobu Pavel Tigrid.

Diplomové práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

HAVRÁNKOVÁ, Daniela. Revize minulosti ve filmech Jana Procházky. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Filmová studia.

JONOVÁ, Zdenka. Jan Procházka. Olomouc, 2012. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.

Datum / Podpis studenta/ky

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:

Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:

Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:

Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na FSV UK vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.

Příjmení a jméno pedagožky/pedagoga

.....

Datum / Podpis pedagožky/pedagoga

Obsah

ÚVOD.....	2
1. OSOBNOST JANA PROCHÁZKY	4
1.1 Život všestranného umělce.....	4
1.2 Produktivní spisovatel.....	9
1.3 Filmová praxe a role scenáristy	12
1.4 Publicistická činnost a názory	15
2. KRITICKÝ OHLAS A DÍLA JANA PROCHÁZKY	20
2.1 Kritika jako pojem.....	20
2.2 Zelené obzory	22
2.2.1 Přijetí novely Zelené obzory	25
2.3 Román <i>Ať žije republika</i>	29
2.3.1 Literární kritika díla	33
2.3.2 Přijetí stejnojmenného filmu	37
2.4 <i>Kočár do Vídně</i>	38
2.4.1 Dobové ohlasy knihy	40
2.4.2 Kritika stejnojmenného filmu	41
ZÁVĚR.....	44
SUMMARY	45
POUŽITÁ LITERATURA.....	47
SEZNAM PŘÍLOH.....	50
PŘÍLOHY	52

Úvod

Tématem bakalářské práce je kritický ohlas literární tvorby Jana Procházky s válečnou a kolektivizační tematikou. Toto téma jsem si vybrala a rozhodla zpracovat z několika důvodů. Prvním z nich byl zájem o Jana Procházku jako takového. Před touto prací jsem znala jeho tvorbu pouze povrchně, ačkoliv se jedná o autora mnoha úspěšných knih a scénářů, které se dodnes těší velkému věhlasu. Procházka mne zároveň zaujal také svou angažovaností v politice a společenském dění v Československu.

Druhým důvodem je fakt, že byl autor v 50. letech a na začátku 60. let nadšeným komunistou, jeho přístup se ale postupně měnil a spolu s ním i tón jeho tvorby. Během zmiňované dekády se proměnil v kritika poměrů v zemi, což ovlivnilo i jeho působení jako spisovatele, scenáristy i publicisty. Na tyto tři role jsem se rozhodla v práci zaměřit ve vztahu k jeho tvorbě. O Procházkovi se navíc píše spíše jako o scenáristovi než o spisovateli. Proto v práci analyzuji literární počiny a jejich kritický ohlas v dobových periodikách, která reflektovaly také celkovou náladu v zemi.

Shrnout kritický ohlas na všechna Procházkova díla by však nebylo v jedné bakalářské práci možné, jelikož byl velice produktivním spisovatelem, proto jsem si vybrala tři tituly, které se zabývají kolektivizační a válečnou tematikou a vyšly v 60. letech 20. století. Můj výběr zahrnuje *Zelené obzory* (1960), *Ať žije republika* (1965) a *Kočár do Vídně* (1967). Zmiňovanou válečnou tematiku jsem si zvolila také proto, že byla v období komunistického režimu v Československu kontroverzní látkou a Komunistická strana Československa měla tendence ji v některých případech upravovat, nebo dokonce zcela cenzurovat.

Novelu *Zelené obzory* jsem si vybrala jako jednu z autorových prvotin, která je ovlivněna nadšením z komunismu, ačkoliv už v té době projevoval reformní tendence a nebál se vyjádřit nesouhlas s některými postupy. Další dva tituly *Ať žije republika* a *Kočár do Vídně* jsem pak zvolila pro jejich kritický a pro dobu nevšední pohled na československé dějiny v období konce druhé světové války.

Jedním z cílů této práce je zmapovat, jak byla zvolená díla Jana Procházky přijímána kritiky v dobových periodikách, a poodkrýt příčiny, které vedly k různorodým ohlasům. Dále si za cíl kladu zasazení tří autorových děl a dalších činností (jako scenáristy, publicisty, kandidáta ÚV KSČ a kritika činnosti Komunistické strany

Československa) do kontextu jeho celkové tvorby a doby. V práci se pokusím nastínit, jak jednotlivé aktivity Jana Procházky ovlivňovaly další oblasti jeho života a tvorby.

S autorovou tvorbou jsem se poprvé setkala před několika lety, kdy jsem zhlédla filmy *Ucho* a *Kočár do Vídně*. Později jsem si přečetla také stejnojmennou knihu *Kočár do Vídně*, která mne zaujala svým pohledem na konec války. Procházkovy příběhy mi jsou blízké především díky tomu, že patřím do generace, která období komunistického režimu v zemi už nezažila, a autorovo vyprávění podle mého názoru dokáže i mé generaci toto období přiblížit velice autentickou cestou.

Velkou roli při vzniku této práce sehrály také publikace o autorovi, které mi pomohly před samotným začátkem psaní najít souvislosti, které bez hlubšího bádání nejsou zřejmé a jsou pro úspěšné mapování autorovy tvorby velice důležité. Mezi knihy, které mi pomohly, patří například kniha *Jan Procházka* od filmového historika Borise Jachnina nebo *Eseje o české a slovenské próze* literárního vědce Václava Černého. Významným zdrojem informací pro mne byl také televizní dokument o autorovi s názvem *V žáru moci*, který vypráví příběh Procházky skrze vzpomínky jeho rodiny, přátel, spolupracovníků z filmové branže či dalších spisovatelů. Pro výzkum obsahu mediálních sdělení jsem využila publikaci *Metody výzkumu médií* (2010) od Tomáše Trampoty a Martiny Vojtěchovské a *Analýzu obsahu mediálních sdělení* (2011) od Winfrieda Schulze, Helmuta Scherera, Lutze Hageny, Ireny Reifové a Jakuba Končelíka. Zároveň vycházím z kvalitativní analýzy vybraných mediálních ohlasů publikovaných v období 60. a 70. let 20. století a u knihy *Ať žije republika* také využívám aktuální interpretační práci, která vznikla 70 let po konci druhé světové války.

Kritický ohlas literární tvorby Jana Procházky s válečnou a kolektivizační tematikou tvoří úvodní kapitola, ve které se snažím přiblížit autorův život na pozadí dobových poměrů v Československu a kde dělím jeho tvůrčí role na tři samostatné, přesto se prolínající celky – spisovatel, scenárista a publicista. Věřím, že bez základních znalostí života Jana Procházky a jeho dalších aktivit by totiž nebylo možné komplexně nahlížet na jeho díla s kolektivizační a válečnou tematikou a uvědomit si přitom nutné souvislosti.

Osu práce tedy tvoří tato část spolu s kapitolou o kritice jako takové a dalšími, které se věnují vybraným titulům a jejich kritickým ohlasům v dobovém tisku. Rozhodla jsem se také u každého z nich věnovat krátce filmovému zpracování, které zejména u děl *Ať žije republika* a *Kočár do Vídně* hrály důležitou roli, jelikož s cílem stát se předlohou pro film vznikaly. V závěru práce pak následuje shrnutí.

V práci jsem se odklonila od původní teze v rozložení kapitol a podkapitol. První odlišnost se ukazuje hned u první kapitoly o autorovi samotném. Poté, co se moje vědomosti o jeho činnosti rozrostly, jsem vytvořila namísto dvou podkapitol čtyři, a věnovala každé jeho roli prostor tak, aby bylo zřejmé, jak velký vliv na jeho tvorbu měly. V druhé části jsem pak vynechala původně zamýšlenou kapitolu „Dílo Jana Procházky“, protože jsem ji obsáhla už v předchozí podkapitole. Přidala jsem také podkapitolu pojednávající o literární kritice. U děl *Ať žije republika* a *Kočár do Vídně* jsem kritické ohlasy navíc dělila podle toho, zda vznikly v reakci na knihu nebo film. Od původní teze jsem se odchýlila také ve výběru periodik kvůli tomu, že se mi dobové recenze v původně vybraných titulech nepodařilo najít, naopak jsem ale přidala nové, o kterých jsem na začátku nevěděla.

1. Osobnost Jana Procházky

1.1 Život všestranného umělce

Jan Procházka byl během svého života mužem mnoha profesí, přičemž některé z nich vykonával zároveň a většina spolu úzce souvisela a navzájem se ovlivňovala. Nejvýrazněji se ale do dějin zapsal jako spisovatel a scenárista. Mimo to byl však také výrazným publicistou, který ve svých článcích reflektoval aktuální dění v Československu. Ve své tvorbě využíval příběhů prostých lidí a později se skrze ně kriticky obracel k minulosti totalitních ideologií, které se na území Československa během 20. století vystřídaly.

Procházka se narodil v únoru 1929 v Ivančicích nedaleko Brna do rodiny sedláka. Jeho dětství na venkově se promítá také do jeho tvorby, kde motivy venkova, zemědělství a spojení s přírodou často využívá. V letech 1945 až 1949 studoval Vyšší rolnickou školu v Olomouci. Už v té době se začal politicky angažovat a nabádal svého otce, aby se přidal do družstva, ten však odmítl a se svým synem se o jeho pozitivních názorech na dobové uspořádání vztahů v zemi přel. Právě tehdy osobní život Jana Procházky poprvé nepřímou ovlivnila politika.¹

Po dokončení studií působil jako vedoucí státního statku mládeže v Ondrášově. Právě zkušenosti tohoto období života byly námětem pro jeho první knihu *Rok života*

¹ *V žáru moci: TV dokument z cyklu Předčasná úmrtí*. Režie Jordi Niubó. [Ostrava]: Česká televize - Televizní studio Ostrava, 2001. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-pribehy-slavnych/401223100031012-v-zaru-moci>.

(1956), „která ještě nepostrádá optimistický nadhled mladého komunisty na budování tehdy lidově demokratické ČSR.“²

Od poloviny století potom už jako ženatý muž a otec pracoval na Ústředním výboru Československého svazu mládeže (ÚV ČSM) v Praze, tedy s výjimkou vojenské služby u pohraniční stráže v letech 1951 až 1953. Od roku 1959 působil zároveň jako scenárista Filmových studií Barrandov, kde později pracoval také jako dramaturg a vedoucí tvůrčí skupiny Švabík-Procházka.

V roce 1962 se stal kandidátem Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ), mezi roky 63 a 66 působil také v ideologické komisi. Procházka si byl několik let blízký i s tehdejšími prezidentem Antonínem Novotným, „kterého Jan Procházka považoval za jednoho z mála mužů ÚV, kteří jsou ochotní vyslechnout názory druhé strany.“³ K seznámení došlo prakticky náhodou. Novotný poslouchal v Československém rozhlasu komentátora Jana Procházku, ale při snaze setkat se s ním se dovolal ke spisovateli a scenáristovi Procházkovi, který se mu sice snažil vysvětlit, že si ho plete s někým jiným, prezident však na setkání trval. Kvůli jejich blízkému vztahu byl Procházka často kritizován. Později se i kvůli svým kritickým postojům s Novotným názorově rozešel.

Jan Procházka se v průběhu 60. let proměnil z nadšeného komunisty-budovatele v kritika režimu. Ve všech svých rolích - ať už v ÚV KSČ, nebo jako scenárista, dramaturg, publicista či spisovatel - vždy vyzýval k reformám komunistické strany a socialistické společnosti – ze začátku ne tolik kriticky, jako spíš nadějně. V druhé polovině 60. let Procházka už patřil ke stoupencům reformního proudu v KSČ a vůdčím osobnostem pražského politického jara.

Během IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů v roce 1967, jehož se zúčastnil také tajemník ÚV KSČ pro kulturu Jiří Hendrych, padlo mnoho kritických vyjádření směrem k aktivitám KSČ během 50. let i k odlišným názorům vedení strany. Autoři jako Milan Kundera, Pavel Kohout nebo Ivan Klíma vznesli požadavky, aby byly dodržovány tvůrčí i občanské svobody. Jiří Hendrych sjezd po jednom dni demonstrativně opustil, musel se však později vrátit. Na jeho odjezd vzpomínal Arnošt Lustig následovně: „To bylo naprosté vzbouření proti straně a ten Hendrych říkal: ‚Vy

² ČEŇKOVÁ, Jana. Válečné útky z pohledu chlapeckých hrdinů. Dva autoři Jan Procházka a Uri Orlev a dva romány (*At' žije republika a Běž, chlapče, běž*). In. ČEŇKOVÁ, Jana, ed. *Válečné dětství a mládí (1939-1945) v literatuře a publicistice*. Praha: Karolinum, 2016, s. 85.

³ JACHNIN, Boris. *Jan Procházka*. Praha: Čs. filmový ústav, 1990, s. 25.

jste vypověděli válku straně a všechno prohrávejte.‘ To mi pak znělo pořád v hlavě, že měl pravdu, my jsme všechno prohráli.“⁴

Sjezd Procházka zakončil projevem, který později otiskly také Literární noviny. Mluvil v něm o svobodě a právu spisovatelů vyjádřit svůj názor a projevit se.

„Literatura, stejně jako někdy politika, je jenom prostředkem, kterým v rozhodujících okamžicích lidský proud promluví.“⁵ Díky svým progresivním názorům Procházka nalézal sympatizanty často mezi mladými lidmi, kterým byly reformní směry přirozeně sympatické. Později ho navrhli také na prezidenta republiky.

15. září 1967 v Literárních novinách, den po výročí úmrtí T. G. Masaryka, vyšla jeho úvaha, která byla prvním československým prezidentem inspirovaná. Rozkol s vládou byl v té době už definitivní. V textu kritizoval aktuální poměry v zemi i nedostatky, jež vznikly kvůli chybám vlády.

„Získával stoupence, aniž komukoliv nadbíhal, aniž komukoliv hrozil. Psávaly se o něm slabomyslné životopisy. Byly stejně scestné jako kterákoliv dřívější nebo pozdější podkuřovací kampaň. V Čechách už tradičně glorifikujeme i kamenujeme zručně a bez dlouhých cavyků. A přesto zapomínáme, že lež nebo historická polopravda, jakmile ji připustíme, se pak donekonečna vleče jako početní chyba v dlouhém matematickém příkladu.“⁶

Silící kritika, nejen z pera Jana Procházky, která se objevovala v Literárních novinách, spolu s projevy spisovatelů na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů vyvolaly ostrou stranickou reakci - někdo musel nést následky. Literární noviny byly proto pozastaveny⁷ a nejvýraznější aktéři sjezdu, jako byl Ludvík Vaculík, Antonín Jaroslav Liehm a Milan Kundera, byli vyloučeni z KSČ. Kandidatura Jana

⁴ *V žáru moci: TV dokument z cyklu Předčasná úmrtí.* Režie Jordi Niubó. [Ostrava]: Česká televize - Televizní studio Ostrava, 2001. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-pribehy-slavnych/401223100031012-v-zaru-moci>.

⁵ PROCHÁZKA, Jan. Ze sjezdu čs. spisovatelů. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*, 29. 7. 1967, roč. 16, č. 30, s. 3.

⁶ PROCHÁZKA, Jan. 14. IX. 1937. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*, 15. 9. 1967, roč. 16, č. 37, s. 1.

⁷ Vydávání Literárních novin bylo posléze převedeno pod ministerstvo kultury a informací. Časopis si ponechal svůj název, jeho obsah se ale změnil stejně jako redaktoři, kteří do něj přispívali. V roce 1968 byl časopis oficiálně přejmenován na Kulturní noviny. Veřejnost ho ale nikdy nepřijala a tak ve stejném roce zanikl. Jako nástupce původních Literárních novin vznikly v březnu 1968 Literární listy (od listopadu pak Listy). Ty na Literární noviny navázaly obsahově i personálně, ačkoliv si politického dění všimaly více soustavně než literatuře. Periodikum řídila redakční rada, jejíž členy byli například Milan Jungmann, Antonín Jaroslav Liehm nebo Ludvík Vaculík. Ten také v Literárních listech publikoval významný manifest *Dva tisíce slov*. V reakci na změnu politické situace v zemi a okupaci Československa v roce 1968 se redakce rozhodla týdeník přejmenovat na Listy.

Procházky do ÚV KSČ byla pozastavena. Procházka to své ženě popsal později jako „něco velice důležitého a dobrého.“⁸

IV. sjezd Svazu spisovatelů odstartoval v Československu demokratizační procesy, které později vedly k období později známému jako pražské jaro. Poměry v zemi se pomalu dávaly do pohybu a v roce 1968 byl Antonín Novotný z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ odvolán. Na jeho místo byl dosazen reformní komunist Alexander Dubček.

Na situaci v zemi reagovala v té době také zahraniční média – přímo o Procházce se psalo v moskevském časopise *Literaturnaja gazeta* v článku *Jaký vlak zmeškal Jan Procházka*, jež byl následně otištěn v *Literárních listech*⁹, nástupci *Literárních novin*, v němž Procházka figuroval jako člen redakční rady. Ve stejném čísle Jan Procházka ironicky na text také reagoval. „Je mi líto, je-li můj zájem o náš český a slovenský osud klasifikován jako buržoazní nacionalismus. Ani to není úplná novinka. Vysvětluji si to jenom tím, že vzdálenost pět tisíc verst pravděpodobně neobyčejně zkresluje pohled na události, věci i lidi...“¹⁰

Se vznikem manifestu *Dva tisíce slov* se Sovětský svaz stále více obával vývoje v zemi, což vedlo také k invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa 21. srpna 1968. Jan Procházka stejně jako mnoho dalších volajících po reformách vpád vojsk do země nečekal a byl jím zděšen. V noci invaze byl varován režisérem Karlem Kachyňou a dalšími známými, aby si dával pozor a raději odjel z města, mohl by být totiž stíhán vedením komunistické strany. Později tu noc Procházka popisoval takto:

„Nastartovali jsme auto a jeli úplně prázdnou Kladenskou ulicí na Pankrác. Kolem generálního štábu už stáli sovětští parašutisté s kamionem, ale já je považoval za naše vojáky a tak jsem řekl: Výborně, naši vojáci chrání štáb...“¹¹

Invazí vojsk skončilo pražské jaro a později přišla s osobou Gustáva Husáka do země normalizace. Jan Procházka poměry v Československu i přítomnost vojáků otevřeně kritizoval, odmítal emigraci a snažil se stále zůstat v centru dění, v *Listech* napsal:

⁸ *V žáru moci: TV dokument z cyklu Předčasná úmrtí*. Režie Jordi Nuibó. [Ostrava]: Česká televize - Televizní studio Ostrava, 2001. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-pribehy-slavných/401223100031012-v-zaru-moci>.

⁹ Jaký vlak zmeškal Jan Procházka. *Literární listy: Týdeník Svazu čs. spisovatelů*, 16. 5. 1968, roč. 1, č. 12, s. 10.

¹⁰ PROCHÁZKA, Jan. Soudruhům. *Literární listy: Týdeník Svazu čs. spisovatelů*, 16. 5. 1968, roč. 1, č. 12, s. 10-11.

¹¹ HOLLER, Josef. O čem přemýšlí a co chce a co nikoliv a na čem pracuje spisovatel Jan Procházka. *Svět v obrazech: týdeník ministerstva informací*, 21. 1. 1969, roč. 25, č. 3, s. 21.

„Film mám rád, ale stejně asi skončím u románů. Knížky mne začínají víc lákat. Teď si říkám: Musíš napsat ještě jeden scénář, aby Kachyňa měl příští rok co dělat. Pak si budu v klidu psát knížku. A ještě tak rok dva bych chtěl psát do novin. Aby si lidé nemysleli, že jsem se někam ukryl a o politiku se nestarám...“¹² Několik měsíců po příchodu vojsk Varšavské smlouvy do Československa se stal zakázaným autorem a nežádaným umělcem, s nástupem normalizace byly jeho knihy staženy z prodeje. S příchodem Husákovy vlády se postupně začal psychický i fyzický stav Jana Procházky zhoršovat.

Toto zhoršení je mnoha blízkými autora připisováno štvavé kampani, která byla v roce 1970 rozpoutána televizním pořadem Svědectví od Seiny, ve kterém se vysílaly sestříhy odposlechů Státní bezpečnosti z bytu spisovatele a literárního vědce Václava Černého. Ten na nich měl hovořit s Procházkou o různých společenských tématech a nevybíravým způsobem za použití vulgarit kritizovat poměry v zemi. Bylo však zřejmé, že šlo o nepovedenou montáž. Pořad měl být mediální předeherou k politickému procesu s Janem Procházkou i dalšími představiteli pražského jara. Podle Pavla Kohouta se tomu Procházka po odvysílání začal bránit „způsobem Dona Quijota“. Napsal totiž dopis, který ve stovkách vyhotovení rozesílal nejen umělcům a politikům, ale dokonce i vrchním v oblíbené restauraci nebo krejčím.¹³ V něm se snažil vysvětlit svou pravdu. Později jeho znění odvysílala Svobodná Evropa. Štvavá kampaň pak dál pokračovala v tisku, objevovaly se články například v Rudém právu.

Jméno Jana Procházky se objevilo také v materiálech druhé správy Státní bezpečnosti ve spojitosti s kauzou Miluše, jak v dokumentu České televize z roku 2001 popsal tiskový mluvčí Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (dále ÚDV): „Byla to skupina lidí, která se scházela u pracovníka holandského velvyslanectví Huberta Steina a jeho družky Mileny Kubiasové. Schůzi se zúčastňoval spisovatel Jan Procházka, manželé Čeřenští, historik Jaroslav Šedivý a další osoby.“¹⁴ StB monitorovala činnost této skupiny a na základě záznamů ze schůzek během roku 1969 připravovala proces proti jejím členům. Podle Srba z ÚDV měli být souzeni za rozvracení republiky. Procházka byl tehdy povolán k výslechu do Ruzyně. Dva týdny na to musel být hospitalizován v krčské nemocnici. Měl být zatčený jako třetí, hned po

¹² Anketa. *Listy: týdeník Svazu čs. spisovatelů*, 7. 11. 1968, roč. 1, č. 1, s. 6.

¹³ *V žáru moci: TV dokument z cyklu Předčasná úmrtí*. Režie Jordi Niubó. [Ostrava]: Česká televize - Televizní studio Ostrava, 2001. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-pribehy-slavnych/401223100031012-v-zaru-moci>.

¹⁴ tamtéž

Steinovi a Kubiasové¹⁵, v době prvních zadržení byl už ale vážně nemocný a musel být hospitalizován. U autora byla zjištěna rakovina.

Zhoršení umělcova stavu dával za vinu štvavé kampani i filmový historik a publicista Boris Jachnin: „Procházkovu dílo sice přežilo své vězňatele, bohužel ale také svého mladého autora. Nejsem lékař, ale troufám si říci, že jako Čapkovu chorobu urychlila štvavice pořádaná na něho v zimě 1938, také Procházková nemoc měla své psychosomatické kořeny a zahubila ho, když byla živena štváním.“¹⁶

Procházka i přes špatný zdravotní stav stále doufal ve zlepšení jak zdravotní, tak společenské. Zlom podle jeho ženy nastal, když ho přišel o Vánocích navštívit režisér Karel Kachyňa a vyprávěl mu o tom, jak je na něj vyvíjen tlak, aby se ho zřekl a distancoval se od jejich společných děl. „Na konci ho skoro víc než tělo bolela duše.“¹⁷ Jan Procházka podlehl zhoubné nemoci ve 42 letech v roce 1971. Na poslední rozloučení v dokumentu *V žáru moci* vzpomínal Pavel Kohout následovně: „Pohřeb byl čára za vším. Konec pražského jara, začátek pražské zimy. Na jeho pohřeb spousta přátel nepřišla. Dá se říct, že tam se definitivně rozdělila česká kulturní veřejnost na velkou většinu, která to vzdala, a na tu malou menšinu, která se později stala ztroskotanci a samozvanci z Charty 77.“¹⁸ Vzhledem k postavení a pošpiňování Jana Procházky na konci 60. a začátkem 70. let byly jeho knihy a filmy zakázané. Znovu se do podvědomí českého čtenáře začaly proto dostávat až po uvolnění poměrů v Československu v roce 1989.

1.2 Produktivní spisovatel

Jak už bylo zmíněno výše, Jan Procházka tvořil hned na několika liniích, proto je skoro nemožné tyto jeho role oddělovat, aniž bychom na ně přirozeně nenaráželi. Využijí pro rozdělení jeho tvorby jako spisovatele osnovu, kterou vytvořil nejprve v článku pro exilové Svědectví, později otisknutém v knize *Eseje o české a slovenské próze*, Václav Černý. Ten Procházkovu tvorbu dělí na čtyři období.

¹⁵ *V žáru moci: TV dokument z cyklu Předčasná úmrtí*. Režie Jordi Niubó. [Ostrava]: Česká televize - Televizní studio Ostrava, 2001. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-pribehy-slavnych/401223100031012-v-zaru-moci>.

¹⁶ JACHNIN, Boris. *Jan Procházka*. Praha: Čs. filmový ústav, 1990, s. 31.

¹⁷ *V žáru moci: TV dokument z cyklu Předčasná úmrtí*. Režie Jordi Niubó. [Ostrava]: Česká televize - Televizní studio Ostrava, 2001. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-pribehy-slavnych/401223100031012-v-zaru-moci>.

¹⁸ tamtéž

To první začíná autorovou prvotinou *Rok života*, která vyšla v roce 1956. Dílo však velký úspěch neslavilo. Václav Černý se pokusil vysvětlit proč: „Rok, který ivančický selský synek (nar. 1929), prošlý zemědělskou školou, strávil po své dvacítce v mládežnické brigádě na pohraničním statku, vedl umělecky jen k typické ukázce toho, čemu navždy zůstalo jméno ‚svazácká literatura‘: černobílé vyprávěny bez nejmenší kultury slova, bez jakékoliv konstrukce a bez jakéhokoliv charakterotvorného zdatu, tlachavě sentimentální, zato břeškně rozduť do mladistvých fanfár tzv. budovatelského optimismu.“¹⁹

Boris Jachnin zase ve své monografii *Jan Procházka* popisuje prvotinu autora jako příběh, ve kterém „je svět nahlížen jako rovná placička dávno před objevy Galileovými; na jedné straně si kasali rukávy modrých košil srdnatí chlupci a mravné dívky, na druhé straně se choulily zbytky vykořisťovatelských tříd a s hrůzou počítaly poslední minuty své existence.“²⁰

Ačkoliv kniha *Rok života* není podle kritiků i samotného autora povedeným dílem, seznamuje čtenáře se specifickými prvky jeho tvorby. Procházka v ní totiž zřetelně ukazuje svůj vztah k přírodě, znalost zemědělství i důvěrný vztah ke zvířatům. Po vydání tohoto díla se Procházka na několik let odmlčel. Jeho jméno se začalo na české literární scéně skloňovat až s novelou *Zelené obzory*, kterou vydal v roce 1960, tedy o čtyři roky později. Ta odstartovala podle Černého druhé tvůrčí období. Boris Jachnin popsal, že během čtyřleté přestávky jako autor dozrál a začal zcela nově. V *Zelených obzorech* také přetrvávají některé motivy z Procházkovy prvotiny: věnuje se v ní soudobému životu na venkově, zemědělské práci.

Černý o ní napsal: „Zdánlivě se u Procházky nic nezměnilo, sociální prostředí zůstává totéž, také sociální tendence, jen jedno je nové: narodil se skutečný umělec. Dokonce skutečný umělec – sociální realista, neboť přes všechnu pojmovou zmatenost teorie socialistického realismu a přes všechny škody, které směru natropilo jednak jeho úřední institucionalizování, jednak jeho fanaticky omezení kritičtí fedrovatelé, socialistický realismus za jistých okolností myslitelnou ideovou platformou umělecké tvorby byl, a právě Procházka toho podává důkaz.“²¹

Ve stejné době vychází také dvě povídky *Závěj a Lítost*. V rovině sociálního realismu Procházka podle slov Černého postřehl důležitou věc: „V socialismu neběží

¹⁹ ČERNÝ, Václav. O Janu Procházkově. In. *Eseje o české a slovenské próze*. Praha: Torst, 1994, s. 55.

²⁰ JACHNIN, Boris. *Jan Procházka*. Praha: Čs. filmový ústav, 1990, s. 3.

²¹ ČERNÝ, Václav. O Janu Procházkově. In. *Eseje o české a slovenské próze*. Praha: Torst, 1994, s. 56.

ani tak o to, aby stavěl nejdelší tunely a největší elektrárny světa, ani tak o to, aby zkolektivizoval vesnici spíš za pět než za deset let, jako o to, aby radikálně proměnil vztahy mezi lidmi a vytvořil mravně nového člověka: socialistický realismus není a nemůže být leč epikou vznikání a růstu tohoto člověka, a jen posteriorně a druhotně epikou jeho staveb, ty jsou zajímavé jen tím, že na nich se ten člověk demonstruje a ilustruje.²²

K hlavním rysům spisovatelovy tvorby patří již zmiňovaný vztah k přírodě, je to ale především znalost zemědělství a venkovského života. Nejčastějším dějištěm příběhů se i proto stávají statky a pohraniční oblasti. Autor ve svých knihách také klade důraz na mravnost, rodinu a v pozdějších dílech vykresluje ženu jako něžnou a silnou, trpící oběť doby. Toho si všímá i Černý. „Že bude Procházka básníkem dnešní ženy, její bídy, velikosti i slávy, lze bezmála předem uhodnout z povídek jeho staršího období, statečná žena a láska hrají v nich vždycky úlohu klíčovou, jejich přičinění rozuzluje děj a zachraňuje mužského hrdinu.“²³

Hlavní hrdinové v Procházkových knihách často bojují se stanovenými a zažitými pravidly a svým vlastním pocitem spravedlnosti. Autor čtenáře také často staví před netypické pojetí událostí a doby, které převrací tradiční schémata, jakými jsou věci běžně popisovány. Jan Procházka zároveň ve všech svých dílech umně pracuje s časem - příběhy se většinou odehrávají během několika málo dní. Jsou však povedené protkané vzpomínkami hlavních postav, které plynule přecházejí z přítomnosti do budoucnosti a naopak.

V roce 1959 Procházka vstoupil do filmařské praxe a to začalo měnit i jeho přístup k psaní. Autor začal psát s vidinou, že jeho díla budou zfilmována. Promítlo se to například v tom, jakým způsobem situace popisoval. Pro jeho tvorbu se stal tradiční velmi jasný záznam toho, co je vizuálně zachytitelné a časově zaznamatelné. Důkazem toho je i dílo, které v roce 1966 vyšlo pod názvem *Tři Panny a Magdaléna*, složené původně ze čtyř povídek, jež byly všechny zfilmované. Opět v těchto dílech čtenář nachází oslavu ženy, která v díle rezonuje jako mravní osobnost. Václav Černý o této tvorbě mluví jako o „třetím období autorova vývoje“²⁴.

Mezník mezi třetím a čtvrtým obdobím pak Černý zasazuje do roku 1963, kdy už vzniká Procházka kniha *Ať žije republika*, kterou se budu později v této práci

²² ČERNÝ, Václav. O Janu Procházce. In. *Eseje o české a slovenské próze*. Praha: Torst, 1994, s. 58.

²³ tamtéž, s. 61

²⁴ tamtéž, s. 60

zabývat podrobněji. V tomto období Procházka vydává dvě autobiografická díla založená na vlastních vzpomínkách, kdy se hlavní děj odehrává na pozadí velkých světových dějin – konce druhé světové války. První z nich je již zmiňovaná kniha *At' žije republika*, druhou je pak román *Přestřelka* z roku 1964. V roce 1966 vychází kratší filmová povídka *Svatá noc*, ve které Procházka reflektuje dobu násilné kolektivizace v zemědělství, a o rok později *Kočár do Vídně*.

Václav Černý o dílech napsal: „*At' žije republika*, *Svatá noc* a *Kočár do Vídně* jsou vůbec autorovy umělecké vrcholy, knihy, jež v naší literatuře nebudou nikdy zapomenuty.“²⁵ Právě v období vzniku těchto děl se začala Procházkova tvorba filmová s tou literární nejvíce prolínat, a dokonce začala vznikat zároveň, v ojedinělých případech se také pořadí změnilo – před knihou vyšel film, tak tomu bylo například u *Kočáru do Vídně*, na který se také později zaměřím zblízka.

Hlavními hrdiny nejsou u Procházky hrdinové ukázkoví, ale jsou to outsideři. Každý z nich vnímá dobu vzhledem k okolnostem a prostředí, ve kterém se nachází, a v průběhu prochází jakousi přeměnou v pohledu na tradiční výklad dějin a aktuální dění. Procházka ve svých dílech nepopisuje chronologické události ani velké historické momenty, na individuálních příkladech však demonstruje, jak velké dějiny zasahovaly do života obyčejného člověka a nepozorovaně měnily ráz věcí.

V knize *Politika pro každého* napsal Procházka poznámku, ve které svůj vztah k psaní popsal následovně: „Když už čas mezi příchodem na svět a odchodem z téhož nutno vyplnit nějakou činností, dávám sepisování pošetilých příběhů přednost před pošetilým řemeslem strážníka, soudce, generála i kata, neboť takto jsem v nejhorším utrácel právě jenom čas...“²⁶

1.3 Filmová praxe a role scenáristy

Do filmové praxe Jan Procházka vstoupil v roce 1959, nutno ale říct, že první film natočený podle Procházkovy předlohy vznikl už v roce 1957. O rok později byly realizovány podle jeho námětů další dva filmy a brzy následovalo mnoho dalších. Zlomovým okamžikem je ale začátek spolupráce Jana Procházky s režisérem Karlem Kachyňou, který stojí za režií většiny filmů, které na náměty jeho tvorby vznikaly.

Prvotinou dvojice se stala povídka *Lítost*, která byla přepracována do námětu pro film *Pouta*. Dalším významným dílem, které v jejich spolupráci vzniklo, se stal film

²⁵ ČERNÝ, Václav. O Janu Procházkovi. In. *Eseje o české a slovenské próze*. Praha: Torst, 1994, s. 63.

²⁶ PROCHÁZKA, Jan. *Politika pro každého*. Praha: Mladá fronta, 1968, s. 98.

Trápení. Boris Jachnin o jejich tehdejší tvorbě napsal: „Termínu pocitový film, vysloveného u Pouta a Trápení s jistými rozpaky, se nyní začalo používat pro celou sérii filmů, jež vycházely z Procházkovy a Kachyňovy dílny. Důraz na soukromý, citový svět člověka, který se v nejrannějším období života setkává s dobrem i zlem, se stal jakýmsi zrcadlem doby a připomíná, že lidské *privatissimo*, pomíjené v dílech zdůrazňujících důležitost vnějšího světa, je určujícím východiskem životních postojů, aktivity, soudržnosti.“²⁷

Tyto dva filmy spolu se snímkem *Naděje* označuje za předěl v Procházkově scenáristickém vývoji: „Proti oficiálnímu pojetí budovatelských příběhů s kladnými hrdiny postavil do středu dramatu dvě bytosti, o nichž takzvaná slušná socialistická buržoazie mlčela: alkoholika a prostitutku. Našel v jejich srdcích jiskru, kterou společnost systematicky udusávala, a rozfoukal ji s opatrností.“²⁸

Do dějin československé kinematografie se Procházka zapsal jako neobyčejně plodný a aktivní autor. Stál za náměty a scénáři (většinou ve spolupráci s režiséry) u filmů: *To byla noc*, *Hořká láska*, *Zatoulané dělo*, *Lidé jako ty*, *Valčík pro milion*, *Pouta*, *Trápení*, *Černá dynastie*, *Zelené obzory*, *Závrať*, *Život bez kytary*, *Komu tančí Havana*, *Na laně*, *Naděje*, *Vysoká zeď*, *Povídky o dětech*, *Kdy brečí muži*, *Anděl blažené smrti*, *Ať žije republika*, *Tranzit Carlsbad*, *Kočár do Vídně*, *Noc nevěsty*, *Naše bláznivá rodina*, *Vánoce s Alžbětou*, *Maraton*, *Slasti Otce vlasti*, *Směšný pán*, *Na kometě*, *Už zase skáču přes kaluže* a *Svatby pana Voka*. Po jeho smrti byly na základě jeho námětů z pozůstalosti natočeny filmy *Městem chodí Mikuláš* a *Kráva*. V roce 1975 vyšel také film *Páni kluci*. Kromě Kachyni, se kterým Procházka sdílel nejvýraznější tvůrčí souznění, na scénářích a námětech spolupracoval také s režiséry, jako byli Ivo Novák, Jiří Hanibal, Vladimír Čech, Štěpán Skalský, Zdeněk Brynych, Jan Valášek, Karel Steklý, Karel Zeman nebo Věra Plívová-Šimková.

V první polovině 60. let dvojice Procházka-Kachyňa vytvořila především několik pocitových filmů, které zachycovaly hlavně růst a dospívání člověka. Později se ale jejich tvorba přeměrovala k retrospektivnímu pohledu na dějiny zasazené do kontextu obyčejného člověka, outsidera v Procházkových dílech. Kritický pohled na minulost ve čtyřech snímcích dvojice nazývá Jan Žalman v knize *Umlčený film „černou sérií“*.²⁹

²⁷ JACHNIN, Boris. *Jan Procházka*. Praha: Čs. filmový ústav, 1990, s. 30.

²⁸ *tamtéž*, s. 12

²⁹ ŽALMAN, Jan. *Umlčený film: Kapitoly z bojů o lidskou tvář československého filmu*. Praha: KMa, 2008, s. 225.

Do ní zařazuje několik snímků, které pokrývají různá období českých dějin. První dva zachycující období okupace a konce války v českých dějinách; jde o filmy *At' žije republika* a *Kočár do Vídně*. První zmiňovaný se v kinech objevil v roce 1965 a druhý v roce 1966. Druhým obdobím je pak kolektivizace a proměna venkova na začátku 50. let, což je zachyceno ve filmu *Noc nevěsty* z roku 1967, a poslední období zachycující praktiky ve vysoké politice, které se objevují ve filmu *Ucho* z roku 1970.

Vzhledem k mnohdy kontroverznímu a nekomfortnímu obsahu filmů podle Procházkových scénářů jejich vznik pozitivně ovlivnil také jeho vztah s tehdejšími prezidentem Antonínem Novotným. Právě on se zastal například filmu *At' žije republika*, jež byl mnohými považován za protisovětský. Jan Žalman později o filmu napsal: „Český kritik měl pravdu, označil-li film *At' žije republika* za nejtrpčí dílo, jaké Jan Procházka do té chvíle napsal a Karel Kachyňa natočil.“³⁰

Tehdejší prezident zasahoval také u filmu *Kočár do Vídně*, který filmaři začali točit bez schválení cenzurou - proto byl film zakázán a neměl být dokončen. Novotný se však přimluvil a snímek nakonec dotočen byl. Politbyru se nakonec film líbil, Novotnému už ale tolik ne. Na jeho rozpačité reakce po promítání filmu vzpomínal také režisér Kachyňa: „Mluvílo se o tom jako o horké bramboře. Pak se to odpromítalo, všichni byli zpoceni, i my, ale hlavně pan prezident, který byl rudý jako krocan. A bylo veliké ticho. A pravil – to vám národ nevezme.“³¹ Nakonec ale ke schválení přece jen došlo, několik scén ale muselo být upraveno či zcela vyškrtáno.

Procházka díky svým stykům v politice podporoval i ostatní filmaře, ačkoliv s nimi třeba z uměleckého hlediska nesouhlasil. Na to vzpomínal například režisér Jan Němec, podle něhož se stal protektorem doby: „Kdyby nebylo Jana Procházky, tak bych nenatočil *Démanty noci* ani o *Slavnosti a hostech*.“³²

Unikátní cestu si Procházka našel také k psaní scénáře - považoval ho totiž za svébytný formát, který by měl umět existovat i sám o sobě bez filmu a neměl by splývat s technickým scénářem, který má vznikat v rukách režiséra. V Československém rozhlase v roce 1966 řekl: „Filmová literární předloha je vyprávění. Samozřejmě i to je

³⁰ ŽALMAN, Jan. *Umlčený film: Kapitoly z bojů o lidskou tvář československého filmu*. Praha: KMa, 2008, s. 228.

³¹ *V záru moci: TV dokument z cyklu Předčasná úmrtí*. Režie Jordi Niubó. [Ostrava]: Česká televize - Televizní studio Ostrava, 2001. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-pribehy-slavnych/401223100031012-v-zaru-moci>.

³² tamtéž

individuální. Já kupříkladu myslím, že filmový scénář by měl být schopný žít samostatně i vně filmu; spousta lidí si to vůbec nemyslí.³³

Ve své tvorbě prošel Procházka po cestě realistických příběhů, psychologických studií o dospívání až ke kritickým revizím historie. Na Barrandově se stal za krátko respektovaným mladým autorem. Kritici mu vyčítali, že chrlí jeden scénář za druhým. Na podobné hlasy zareagoval Jan Žalman: „Historie českého filmu sotva zná autora tak plodného a mnohostrunného, tak lehce zároveň nebezpečně balancujícího na napjatém laně uměleckého tvoření. Jenom část pravdy měli ti, kdo tuto všeho-schopnost připisovali Procházkově ochotě dodat filmový scénář ‚na počkání‘. Blíž k pravdě měli ti, kdo za tím rozpoznali čím dál zřetelnější myšlenkový a světonázorový postoj.“³⁴

1.4 Publicistická činnost a názory

Mimo psaní knih a scénářů se Procházka angažoval také psaním do novin a časopisů. Ve svých textech často narážel na problémy doby, věnoval se intenzivně také československému filmu. Ráz jeho článků se podobně jako jeho filmy a knihy postupně proměňoval spolu s jeho názorem na situaci v republice a vládnoucí stranu.

Některé jeho články spolu s proslovy a poznámkami nakonec vyšly také v knize *Politika pro každého*, u které Procházka v autorské poznámce napsal: „Články, proslovy a poznámky jsou sestaveny chronologicky. Některé jsou v zájmu čtenářů zkráceny. Dva nebo tři komentáře jsem pro neaktuálnost myšlenek vypustil zcela. Pod letopočtem 1968 je vždycky současná poznámka k mým dřívějším názorům – někdy s věcí souvisí. Texty napsané v letošním roce pochopitelně nikterak nekomentuji. Od poloviny roku 1967 je v člancích tu a tam používáno tučného tisku k zvýraznění slov, vět a odstavců i celých statí, které byly pozastaveny laskavou péčí Hlavní správy tiskového dohledu.“³⁵

Autor během svého života publikoval nebo působil v novinách a časopisech *Mladá fronta*, *Obrana lidu*, *Rudé právo*, *Práce*, *Čs. voják*, *My*, *Literární noviny* (*Literární listy*, *Listy*), *Kulturní tvorba*, *Kultura*, *Plamen*, *Filmové a televizní noviny*, *Host do domu* a mnoho dalších.³⁶

Právě články z *My* a *Literárních novin* se nejčastěji objevují také v knize *Politika pro každého*. Na začátku knihy stojí: „Bláhově požadujeme pravdu. Jako by přicházela

³³ PROCHÁZKA, Jan. *Politika pro každého*. Praha: Mladá fronta, 1968, s. 97.

³⁴ ŽALMAN, Jan. *Umlčený film: Kapitoly z bojů o lidskou tvář československého filmu*. Praha: KMa, 2008, s. 225.

³⁵ PROCHÁZKA, Jan. *Politika pro každého*. Praha: Mladá fronta, 1968.

skrze udělení. A mohli jsme ji obdržet darem. Zatímco od nepaměti se pravdy zmocňujeme jen násilím na vlastní přirozené náklonnosti ke lži.“³⁷

Procházka často psal o mládeži, přístupu mladých lidí a jejich pohledu na současnost ve srovnání s celkovou situací v zemi. V příspěvcích, které vycházely do první poloviny 60. let, je stejně jako v jeho knihách a scénářích cítit naděje a velký entuziasmus vůči komunistické straně. Autor píše o víře v lidi samotné a lepší zítřky, kterých lze dosáhnout společnou snahou. Podobně laděný článek byl zveřejněn také v Rudém právu v roce 1962 a Procházka si ho jako ilustrační příspěvek vybral i do své knihy.

„Člověk se mění, bude se měnit k lepšímu, ale nikoli lehce jako chemická sloučenina. Člověk je starý tisíciletí. Nese v sobě i do socialismu obtisky nejenom blízké kapitalistické minulosti, ale celé té fantasticky hluboké studny lidského vývoje. Návyky, vlastnosti. Až od zárodečné hmoty. Směřuje k dobrému, ale některé věci v něm zůstávají déle než stroncium. I když nechce. Už pro tyto zkušenosti jsem optimista: život nevystoupil z noci, neprodíral se věky, aby skončil v ohni. Po nás nebudou pokračovat Marťané. Ale vždy znovu a znovu bude zapotřebí podstupovat rizika, nebudeme-li chtít ztratit úctu k sobě...“³⁸

V poznámce, kterou dopsal v době přípravy *Politiky pro každého*, pak dobu vzniku zmiňovaného článku popsal jako období, kdy byl ještě klidný. Narážel také na fakt, že až s větší mírou informovanosti ho klid začal opouštět: „Marxismus se u nás stále ještě podobal teologii než čemukoliv jinému. Otázka zněla: věřit, nevěřit? Zdálo se mi, že principy jsou v pořádku, důvěřivě jsem předpokládal, že věci lze ještě opravit.“³⁹

Právě tento článek měl podle Procházky velký vliv na jeho další osud v roce 1962: „Vzápětí jsem byl zvolen na XII. sjezdu kandidátem ÚV KSČ. (...) Ale myslím si, že jsem byl novou funkcí poctěn. Byl jsem o šest let mladší, měl jsem o sobě ještě docela dobré mínění a svět se mi zdál mnohem jednodušší.“⁴⁰

I tato ukázka dobře ilustruje, jak tvorba autora ovlivňovala jeho život a názorové změny, které se do ní promítaly, měnily pohled zvnějšku na autora samotného. Procházka často reagoval na dopisy čtenářů a v reakci na ně psal o nejrůznějších tématech od sportu, rasismu v zemi, platech umělců a manželství. Autorův rozsah neměl

³⁶ DOKOUPIL, Blahoslav. Jan Procházka. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1994. [cit. 2016-12-1]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=846>.

³⁷ PROCHÁZKA, Jan. *Politika pro každého*. Praha: Mladá fronta, 1968.

³⁸ tamtéž, s. 11

³⁹ tamtéž

mnoho omezení. V zamyšlení nad různými látkami často vzpomínal na svoje vlastní zkušenosti a vzpomínky a využíval stejně tak příběhů ze zahraničí a historie.

Procházka pravidelně přispíval do časopisu československé mládeže *My*, kde měl svou rubriku *A co si o tom myslíte vy?* Zde sdílel se čtenáři svoje názory na otázky, které zazněly na besedách nebo na které se nejčastěji čtenáři ptali. Jeden z takových článků začal slovy: „Jsem rád, že tato rubrika není mazotkem slov. Ani sklerotickými žblepty na pokračování. Slovo může někdy málo, jindy víc; vyprovokovalo-li zamyšlení, udělalo dost. Jenom zdánlivě je tu řeč jednou o životě chodských včel a jindy o rozmnožování ještěřů v Amazonii. Ve skutečnosti jde o to, co by mělo být a není.“⁴¹

První opravdové problémy mu podle jeho slov přinesl už článek z lednového vydání *My* roku 1966. Rudé právo v reakci na něj otisklo několik kritik. Bylo to způsobeno především tím, že Procházka jako kandidát ÚV KSČ kritizoval vedení strany a poměry v Československu ve spojitosti se situací mladých lidí a bydlení mládeže. Článek začal citací z besedy na Praze 9. „Životní úroveň většiny mladých lidí do té doby, než se ožení, je u nás bezesporu vysoká. Pak to však jde katastrofálně dolů. Nesouvisí to právě přímo s problémem populace? Neměla by mladá manželství dostávat zvláštní podporu?“⁴²

V článku Procházka reagoval: „Fakt, že člověk v létech, kdy potřebuje nejvíc, má nejmíň, je možná starý jako svět. Ale socialismus chce být novým světem. Měl by intenzivně usilovat o řešení tohoto rozporu.“⁴³ V knize *Politika pro každého* se k tomuto příspěvku vrátil a v poznámce ho v roce 1968 okomentoval následovně: „Od tohoto článku končilo mé pohodlné závětrí, k obci čtenářů těchto komentářů přibyli i mnozí z vládních a nevládních křesel: dnes když si vzpomínám na svůj tehdejší pocit, nezdá se mi, že jsem měl zvláštní pocit. I když jsem chápal, že jenom tito čtenáři mají dostatečnou pravomoc věci napravit...“⁴⁴

Výrazným tématem jeho publicistických článků byl ale také film, který se Procházka snažil obhájit na pozadí doby. V článku v časopise *My* z roku 1967 pak například reaguje na kritiku jeho a Kachyňových filmů i dalších děl soudobých filmařů.

⁴⁰ PROCHÁZKA, Jan. *Politika pro každého*. Praha: Mladá fronta, 1968.

⁴¹ PROCHÁZKA, Jan. *A co si o tom myslíte vy? My: Politickokulturní časopis ÚV ČSM*, 1966, roč. 3, č. 10, s. 54.

⁴² PROCHÁZKA, Jan. *A co si o tom myslíte vy? My: Politickokulturní časopis ÚV ČSM*, 1966, roč. 3, č. 1, s. 58.

⁴³ tamtéž

⁴⁴ PROCHÁZKA, Jan. *Politika pro každého*. Praha: Mladá fronta, 1968, s. 70.

V jednom z kritických příspěvků, které uvádí, stojí: „Pane Procházka, koupil jsem si lístek na film *Kočár do Vídně*. Je mi líto čtyř vyhozených korun. Kde je, řekněte mi, ve filmu ten kočár? A co je to za blbost, motat se pořád v lese? Myslím, že vám luplo v bedně. A navíc: dívat se půldruhé hodiny na bradavici Ivy Janžurové je pro mě nesnesitelné, hodně ‚úspěchů‘ do další ‚úspěšné‘ práce!“⁴⁵

Procházka popsal třeba také různorodost dopisů, které filmaři dostávají v článku. Vysvětlil, že zdaleka ne všechny jsou lichotivé, slušné nebo přátelské. Vyzdvihl mimo jiné ale také zájem o českou kinematografii a glosoval: „Je-li praktikováno v celém našem národním životě to, že kritizujeme ta odvětví, která mají nejvýraznější úspěchy, budeme záhy ve všech směrech našeho podnikání světovými fenomény.“⁴⁶

S větší mírou kritiky vůči situaci v zemi se zvedala také kritika na adresu Jana Procházky samotného. Jak už v úvodní poznámce knihy napsal, jeho příspěvky byly také často upravovány, někdy i celé pozastavovány Hlavní správou tiskového dohledu (později s novým tiskovým zákonem přejmenovaná na Ústřední publikační správu).⁴⁷

Vůbec k prvnímu zásahu do Procházka textu došlo v roce 1967 u článku v říjnovém vydání *My*. Procházka se v něm zamýšlel nad východisky ze současných problémů, kterým lidé čelí. Vyzdvihoval v něm sílu národa i své přesvědčení, že je třeba obracet se k minulosti a snažit se ji překonat, nikoliv jen kritizovat. Psal v něm o zakořeněné demokracii v Československu nebo odkazu T. G. Masaryka i Edvarda Beneše. Upozorňoval na problém současného stavu republiky a v porovnání s minulostí se snažil nastínit ponaučení, kterých bylo podle něj třeba se držet. Právě kvůli tomu i výzvám k občanské aktivitě či kritice uspořádání společnosti bylo hned několik částí cenzurováno. První z nich byla pasáž, ve které Procházka psal o Sovětském svazu.

„Nepřátelská netečnost nepostižitelných mas přivedla v dějinách nejednoho ortodoxního feudála k osvícenským myšlenkám. V jeho vlastním zájmu. I když byly výjimky: ruským Mikulášům se tak dlouho dařilo ignorovat mínění a myšlení svých národů, až si z ničeho nic připravili Říjnovou revoluci.“⁴⁸ Vymazáno bylo ještě několik dalších částí včetně té, která naráží na tradici demokracie v zemi, kterou nepoznal socialismus v „jiných bratrských zemích“⁴⁹, a popisuje období nejen předmnichovské

⁴⁵ PROCHÁZKA, Jan. *Politika pro každého*. Praha: Mladá fronta, 1968, s. 70.

⁴⁶ PROCHÁZKA, Jan. A co si o tom myslíte vy? *My: Politickokulturní časopis ÚV ČSM*, 17. 4. 1967, roč. 4, č. 4, s. 45.

⁴⁷ Ústřední publikační správa a další cenzurní instituce. In. KONČELÍK, Jakub, Pavel VAVĚRA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010, s. 141.

⁴⁸ PROCHÁZKA, Jan. *Politika pro každého*. Praha: Mladá fronta, 1968, s. 191.

⁴⁹ tamtéž, s. 192

republiky, ale také dobu obrození, kdy „boj za jazyk, za národ byl uskutečňován rukou v ruce s úsilím o sociální pokrok a občanské svobody“⁵⁰.

Podobně cenzurovaných článků Jana Procházky vyšlo několik. Ideologická oddělení KSČ se tak zřejmě snažila minimalizovat vše, co by mohl Procházka svými texty napáchat a oslabit tak postavení strany. Jak už jsem několikrát zmiňovala, všechno, co autor dělal, se těsně pojilo se všemi jeho dalšími aktivitami. Proto i větší skepse v jeho člancích a celkové tvorbě ovlivňovala, jak ho vnímá společnost i vládnoucí strana. Paralelou pro to může být deník KSČ Rudé právo, kde Procházka v první polovině 60. let ještě jako nadšený komunista publikoval – dokonce mu jeden z článků pomohl stát se kandidátem ÚV KSČ. Spolu s měnícím se názorem i přístupem Jana Procházky ke straně se ale z otiskovaného autora stal na stránkách Rudého práva terč kritiky.

Spisovatel, scenárista a publicista o své pozici ve společnosti otevřeně začal psát také do časopisu My. Na konci jeho příspěvků se v roce 1968 začaly objevovat vzkazy čtenářům. V jednom z nich napsal: „Potraviny mi neposílejte, nemohu vědět, není-li to trik nedočkavých přátel mého žehu. Ptáte se, co teď píšu. Píšu to, co jsem měl napsat už v lednu a co jsem pro dobrovolnou účast v obrodné revoluci nenapsal.“⁵¹ V podobných poznámkách na konec reagoval také třeba na kritické články, které o něm vycházely.

Pozornost, jaké se Procházce a jeho dílu dostávalo, jen ukazuje, jak důležitou osobností v československé historii byl a jak velkou hrozbu pro vládnoucí stranu od druhé poloviny 60. let představoval. Jako publicista obratně reagoval na úskalí doby a vysvětloval události tak, jak je sám vnímal a viděl. Ve většině textů se snažil čtenáře vzdělat a upozornit na podobnosti problémů s problémy z minulosti. V člancích nezapomínal na zvažování pohledu „druhé strany“ a nikdy nepropadal beznaději. V jeho textech vždy rezonovala naděje na lepší zítřky, ale i rozčarování z toho, co se v zemi právě děje. Vše, co Procházka dělal a tvořil, prostupovala neutichající potřeba změny, aby se současnost změnila k lepšímu. S touto myšlenkou psal knihy, scénáře i publikoval do novin a časopisů.

O tom, s jakou důvěrou a chutí čtenáři Procházkovy příspěvky v periodikách četli, svědčí i fakt, že redakce časopisu My opakovaně otiskla na přání svých čtenářů

⁵⁰ PROCHÁZKA, Jan. *Politika pro každého*. Praha: Mladá fronta, 1968, s. 191.

⁵¹ PROCHÁZKA, Jan. A co si o tom myslíte vy? *My: Politickokulturní časopis ÚV ČSM*, 1968, roč. 5, č. 7, s. 7.

informace o tom, kde lze komentáře Jana Procházky zpětně získat. Velký zájem byl také o knihu *Politika pro každého*, jež musela být dotištěna.

2. Kritický ohlas a díla Jana Procházky

2.1 *Kritika jako pojem*

Na umění existují různé názory a každé dílo je vnímáno individuálně, proto vznikají i různé interpretace uměleckých děl. Správná kritika by ale neměla být jen pouhým soudem nebo čirou chválou díla, důležité je, aby byla hlavně erudovaným hodnocením všech aspektů - včetně kontextu. Formálními kritérii, která jsou pevně dána, se kritika snaží o objektivitu, autoři ale uplatňují zároveň svůj estetický vkus, a proto je vlastní, avšak argumenty podložený názor její součástí.

Literární kritikou nazýváme text, který si za cíl dává posoudit kvalitu, zhodnotit a třídit literární díla a interpretovat je. Autor literární dílo posuzuje kriticky, „zaujímá stanovisko a filologicky komentuje exemplární autory“⁵². Informuje tak čtenáře a vytváří analýzu díla, hodnotí přitom ale dílo směrem ke čtenáři i autorovi. Literární kritikou se ve své knize *Anatomie kritiky* zabývá také Northrop Frye, který o ní píše: „Předmětem zkoumání literární kritiky je umění a uměním svého druhu je nepochybně také kritika. Zdálo by se tedy, že kritika je parazitní formou literárního vyjádření, uměním vycházejícím z již existujícího umění a druhotnou imitací tvůrčí energie.“⁵³ Produktem kritiky by podle něj měl být „hodnotový soud poučeného dobrého vkusu“⁵⁴.

Proces kritiky by měl být založený na základě takzvaného hermeneutického postupu, jež vychází z porozumění a interpretace textu. „Pomocí subtilních interpretačních postupů se pod povrchem textu odhalují jeho skryté hlubší struktury. Odkrývají se autorské intence a poukazuje se na specifické argumentační struktury.“⁵⁵ V kritice by se měla posuzovat gramatická i sémantická stránka díla, jako i estetická forma, jež je v širším pojetí do hermeneutiky zahrnována. Významnou roli zastává také dobový kontext, politická situace nebo mimoliterární skutečnosti.

⁵² NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006, s. 455.

⁵³ FRYE, Northrop. *Anatomie kritiky: Čtyři eseje*. Brno: Host, 2003, s. 18.

⁵⁴ tamtéž, s. 47

⁵⁵ SCHERER, Helmut. Úvod do metody obsahové analýzy. In. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum, 2004, s. 29.

Frye ve své knize navíc nad kritikou přemýšlí jako nad uměním, které může hovořit, „zatímco všechny druhy umění jsou němé“⁵⁶. V textu popisuje, že v malbě, sochařství i hudbě je zřejmé, že dílo něco ukazuje, nemůže však nic říct. U kritiky je to ale odlišné. „Bránit právo kritiky na existenci proto znamená předpokládat, že kritika je struktura samostatného myšlení a poznání, jež je do určité míry nezávislá na umění, kterým se zabývá.“⁵⁷ Ať už má kritik na literární dílo jakýkoliv názor, je důležité, aby ho dokázal doložit a obhájit srozumitelnými argumenty. Kritik se ve vztahu mezi čtenářem a autorem stává médiem. „Vztah mezi interpretem a interpretovaným dílem je dialogem dvou partnerů.“⁵⁸

Kritika by zároveň neměla mít pedagogické, suše didaktické zaměření. Představa, že jsou kritici učitelé, vede k tomu, že se stávají sami terčem kritiky. Některým z nich je například vyčítáno i to, že sami umělecké dílo nikdy nenapsali a přesto kritizují. Frye se na tento problém také zaměřil. „Kritika nepedagogizuje ani kritika, ani čtenáře. Nepedagogizuje autora, protože by bylo dětinské vydávat recepty, jak to zařídit, aby dílo bylo krásné, a co má někdo jiný podniknout, aby byl pravdivě sám sebou. Všechny kritické knihy světa nestvořily jediného básníka a kritika má se k umění jako věda k přírodě: předpokládá ji, ale nevytváří.“⁵⁹

Mezi útvary literární kritiky patří například recenze, studie nebo statě. První zmiňovaný útvar je ale nejrozšířenější. „Za nejrespektovanějšího představitele české literární kritiky je považován F. X. Šalda, který se svou činností začal na konci 19. století.“⁶⁰

Literární kritika může sloužit také jako nástroj propagandy či politických programů. Tak se tomu stalo také v meziválečné době a po roce 1968, kdy byla část české literární kritiky umlčena a přesunula se do exilu.

Současným autorům literární kritiky je vyčítána nedostatečná specializace v oboru nebo odbornost. Zpochybňuje se také jejich schopnost dokládat své názory argumenty nebo se vyvarovat přílišné subjektivitě v interpretaci. „Po 1989 lze sledovat pozvolný úpadek prestiže literární kritiky; její funkce nahrazuje reklama, krátké

⁵⁶ FRYE, Northrop. *Anatomie kritiky: Čtyři eseje*. Brno: Host, 2003. s. 20.

⁵⁷ tamtéž

⁵⁸ BLAŽÍČEK, Přemysl. *Kritika a interpretace*. Praha: Triáda, 2002, s. 329.

⁵⁹ FRYE, Northrop. *Anatomie kritiky: Čtyři eseje*. Brno: Host, 2003. s. 45.

⁶⁰ NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006, s. 457.

oznámení a objevuje se nový fenomén: tzv. ‚PR-recenze‘. V daleko větší míře se objevují pokusy vtáhnout kritiku do televize, a tím ji učinit atraktivnější a sdělnější.⁶¹

2.2 Zelené obzory

Kniha *Zelené obzory* vyšla v roce 1960 a hned na prvních stránkách ji uvádí krátký rozhovor s autorem, ve kterém Procházka říká: „Mám rád zemědělství. A také jsem zemědělec. Až do smrti budu zemědělcem. I kdybych mezitím byl čímkoliv.“⁶² Právě tato kniha by nemohla mít lepší předmluvu než právě tato slova, ačkoliv čtenáři dají mnohem větší smysl až po přečtení díla než před tím. Novela čtenáře zavede do pohraničí, kde farmu Zelená hůrka vede mladý 26letý inženýr Ondřej Kubata, na začátku plný nadšení a entuziasmu, že farmu, kde se bojuje o každý kus sena pro dobytek, pomůže vést k lepší budoucnosti. V několika kapitolách Procházka popisuje příběh Ondřeje, jehož povahu poznáváme vlastně až díky přeměnám mezi aktuálním dějem, jenž pokrývá jen dva dny v životě hlavního hrdiny, a vzpomínkami, které nenásilně přetékají zpět do současnosti.

Ondřej je vystudovaný inženýr, který před příchodem na farmu pracoval ve výzkumném ústavu v Praze. Teplé místo v kanceláři se ale rozhodl vyměnit za praktickou práci, kde je v kontaktu s přírodou i zemědělstvím, jež bylo také předmětem jeho studia. Nastupuje proto jako vedoucí farmy do jihočeského pohraničí. Zelená hůrka je ve špatném stavu a Ondřej se jí snaží vymanit z nedostatků. I proto se několik měsíců věnuje louce Lišandě, jež by mohla pro celou farmu přinést zlepšení a má podle mladého inženýra velký potenciál. S farmou ji ale spojuje přístupová cesta, která má být kvůli těžbě v nedalekém kamenolomu zničena. Ondřej se proto snaží přesvědčit okresní komisi, aby mu cestu nechala a těžbu odklonila. Zde se čtenář poprvé setkává s ředitelem kamenolomu Haničincem, který od počátku působí přechytrale a povýšeně.

Ondřej během svého života na farmě nalézá také zalíbení v dceři svého souseda – učitelce Martě Cimlerové, kterou si chce dokonce vzít za ženu a v hlavě si plánuje společnou budoucnost. V retrospektivních částech pak vzpomíná na to, jak se Martě dvořil a jak zjistil, že měla aféru právě s Haničincem, který je přitom ženatý. Okresní komise nakonec rozhodne, že těžba nebude přístupové louce na Lišandu uhýbat. V ten samý den, kdy Ondřej zjistí, že vidina lepších dnů pro farmu se pomalu rozplývá, mu

⁶¹ NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006, s. 457.

⁶² PROCHÁZKA, Jan. *Zelené obzory - Lítost - Závěj - Svatá noc*. Praha: Československý spisovatel, 1968.

přijde dopis od učitelky Marty, v němž mu vysvětluje, že její srdce patří Haničinci. V jeho mysli se tak z ředitele kamenolomu stává člověk, který mu v jeden den vzal dvě velmi vzácné věci, prosperující louku a Martu. Večer jde Ondřej zahnat čas do hospody, aby přečkal několik hodin, než bude muset pomoci teleti na svět. Dostává se však do roztržky s dvěma kočimi a řidičem z kamenolomu. Po postrkávání v hospodě Ondřej uteče zadními dveřmi a vydává se k chlévu. Když se mu podaří přivést na svět tele, zjistí, že není sám. Trojice mužů z hospody se mu přišla pomstít. Poté, co se chvíli brání jejich úderům, upadne na kosu a vážně se poraní.

V ten moment začíná Ondřejův boj o život, během něhož rekapituluje ten dosavadní. Podaří se mu utéct trojici z dohledu, ale zjišťuje, že jeho zranění jsou vážná a silně krvácí. Během své cesty už ani nedoufá, že se někdy dostane domů. Plánuje, že pokud se uzdraví, ze Zelené hůrky odejde a tuto epizodu navždy nechá za sebou spolu s Martou i Haničincem. Rekapituluje také svůj vztah ke své rodině, matce i otci, a slibuje si, že pokud přežije, vše napraví. Nakonec, když mu ubývá sil, jeho myšlenkový pochod zjemní – dochází mu, že věci, kterými se trápil, nejsou vlastně věci důležité a je vděčný za všechno, co má. Po dlouhém boji a vypětí sil se vrací do vesnice, kde ho překvapí péče všech sousedů. Největší důraz ale dává slovům samotného Haničince, který mu u jeho lůžka, když je Ondřej už v mdlobách, slibuje, že nechá těžbu přeložit jiným směrem, a tak zachrání cestu k Lišandě, a jde mu především o Ondřejovo zdraví.

Hlavní hrdina Ondřej v knize figuruje jako silný, těžce pracující a velmi ambiciózní mladík, který se snaží ze všech sil poměry na farmě zlepšit, ačkoliv jeho snaha přesahuje často prostředky, které má k dispozici. V příběhu se ale ukazuje i jeho vnitřní dilema a krize, kdy Ondřej neví, zda má jeho snaha nadále smysl, se ztrátou potencionální partnerky ztrácí také chuť bojovat a fakt, že vidí u lidí ve vesnici nepoctivost a lenost, ničemu nepřidává. Hlavní hrdina tak nahlíží na situaci na farmě i chování lidí v jeho okolí velmi kriticky. Zároveň je velice tvrdohlavý a pevně stojí za svými názory a morálními hodnotami, odmítá si nechat pomoci od rodiny nebo se prosit a odevzdaně věnuje veškerý svůj čas a energii svojí práci. Charakter Ondřeje zjišťujeme nikoliv z popisu, ale z jeho činů – jak se chová, jak přemýšlí a jak věci hodnotí a analyzuje. Mnoho zjišťujeme také díky jeho vzpomínkám na minulost, která pomáhá dotvářet obraz současnosti.

Jeho rozporuplnost je citelná především v momentech, kdy se rozmýšlí, co bude dál dělat při cestě zpět do vesnice s těžkým zraněním. Právě tehdy, kdy je slabý a vyčerpaný, spadá z něj drsná skořápka a jeho pohled na věc se mění pod tíhou

uvědomění a přehodnocování do teď tak pevných názorů. Ještě v polovičním deliriu pak Ondřej zjišťuje, že není vše, jak si myslel. Nakonec se ukáže, že je Haničinec vlastně dobrý chlap, že šanci na lásku přece jen má, jen ji nestačil vidět, protože byl zaměřen pouze jedním směrem a mladičkou Janu, která ho měla ráda, přehlížel. Ambiciózní Ondřej přišel na farmu, aby ji posunul lepším směrem, sám ale přitom v Procházkově díle dospívá.

Zelené obzory by se daly zařadit do žánru budovatelského románu, který byl pro 50. a 60. léta minulého století typický. Procházka v novele ukazuje svůj vztah k přírodě a zemědělství, dobře to lze poznat například z popisů různých úkonů na farmě. Detailně například popsal část, kdy Ondřej pomáhá na svět teleti. Autor také umě popisuje poměry a stav zemědělství v českém pohraničí, naráží na problémy a pod ostrým světlem zkoumá chování a rozhodování jednotlivců, ačkoliv není nikdy jednoduché. V knize se nesnaží dobrat toho, co je dobro a co je zlo, nechává čtenáře, aby sám našel cestu, a na konci mu nabízí jakési smíření s celou situací. V díle bez okolků ukazuje syrovou drsnost pohraničí i problémy zestátněného zemědělství, avšak s nadějí, že nejde o konečný stav.

Knihy vyšla jako první svazek edice *Život kolem nás*, v níž se nakladatelství Československý spisovatel soustředovalo především na prózy s empirickým základem přinášející do literatury závan autentických zážitků, nevyspekulovaných konfliktů a civilních životních postojů.⁶³ „V edici převládaly novely a povídkové soubory, román se objevoval jen ojediněle; protagonisty byli nejčastěji mladí lidé bolestně narážející na lhostejnost, mravní okoralost a sobectví okolí, a vyrovnávající se zároveň s vlastní nedostatečností.“⁶⁴ V této edici vyšla například kniha *Bezvadný den* Ivana Klímy, *Celý den do konce týdne* Vladimíra Příbského nebo *Rušný dům* Ludvíka Vaculíka.

Podle literárního historika a lexikografa Blahoslava Dokoupila se *Zelené obzory* svou tematikou i společenskou aktuálností podobají novele Ivana Kříže *Oheň chce dobré dřevo* z roku 1961. „V kritickém přehodnocení budovatelského tématu souzní Procházka próza s Bublínkovou Páteří.“⁶⁵

⁶³ DOKOUPIL, Blahoslav. PROCHÁZKA, Jan: *Zelené obzory*. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1994. [cit. 2016-12-1]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1542><http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1542>.

⁶⁴ tamtéž

⁶⁵ DOKOUPIL, Blahoslav. PROCHÁZKA, Jan: *Zelené obzory*. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1994. [cit. 2016-12-1]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1542><http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1542>.

Dva roky po vydání knihy vznikl stejnojmenný film, který režíroval Karel Kachyňa a Procházka byl hlavním scenáristou. V době vzniku filmu byl spisovatel již kandidátem ÚV KSČ. To však nijak neovlivnilo to, jakým způsobem film ukazuje realitu tehdejšího pohraničí i problémy, jakým museli lidé na zestátněných farmách čelit.

2.2.1 Přijetí novely *Zelené obzory*

Novela *Zelené obzory* nezůstala v dobovém tisku bez povšimnutí. Věnoval se jí také literární kritik a historik Jan Petrmichl v *Rudém právu*, který ocenil především vykreslení hlavního hrdiny Ondřeje. Přitažlivost novely podle něj vyplývá ze dvou věcí: „z neobyčejně pronikavé znalosti prostředí a z napůl ironického i napůl vážného vztahu k hlavnímu hrdinovi.“⁶⁶ Autor článku pojednávajícího o nových jménech v české próze vypichuje Ondřejův elán zlepšovat věci kolem něj i fakt, že je práce jeho součástí.

„Proto v tomto příběhu nevystupuje práce jen jako z vnějšku viděný akt, ale stala se vnitřním pocitem, není jen rámcem pro rozvoj lidského charakteru, přeměnila se v jeho určující součást.“⁶⁷ O dobovém úspěchu Procházkovy díla svědčí také zmínka v deníku *Práce* v září toho roku v souvislosti s udílením cen nakladatelství Československý spisovatel za nejpozoruhodnější novinky vydané jejím nákladem.

Mezi oceněnými se mimo Jana Procházky objevuje například Ivan Kříž s knihou *Velká samota*, Eduard Petiška *Než uzrají muži* nebo Jan Skácel s básnickou sbírkou *Co zbylo z anděla*.⁶⁸ O měsíc později se k vyznamenání zevrubněji vrací týdeník *Květy*. V článku o oceněných knihách autor vyzdvihává především fakt, že se próza Jana Procházky dotýká všedních lidí, a hodnotí ji velmi pozitivně.

„Napsal ji autor nováček, a tím víc překvapuje. Básnická přesvědčivost plyne už z toho, že se autor tak bezpečně, svobodně pohybuje v pracovním i lidském prostředí farmy státního statku někde na Šumavě, že je zná takřka poslepu.“⁶⁹ Dále pak novelu autor píšící pod zkratkou (petr) oceňuje také za to, že Procházka je ve svém příběhu vtipný a nesnaží se popsat ideálního hrdinu: „Náš mladý autor zná jedno důležité

⁶⁶ PETRMICHL, Jan. Život kolem nás: Nová jména v české próze. *Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa*, 4. 6. 1960, roč. 40-41, č. 154, s. 4.

⁶⁷ tamtéž

⁶⁸ Ceny nakladatelství Československý spisovatel. *Práce*, 22. 9. 1960, roč. 16, č. 231, s. 3.

⁶⁹ Čtenářská poradna. *Květy: časopis věnovaný poučné zábavě i záležitostem národním*, 27. 10. 1960, roč. 10, č. 43, s. 24.

tajemství, jak si udržet čtenářův zájem až do konce. Dovede být vtipný, nebojí se vylíčit hrdinu i s jeho lidskými slabostkami.⁷⁰

Zevrubněji se *Zeleným obzorům* věnoval v Literárních novinách Milan Jungmann v článku *Útok mladé prózy*. V něm popsal, jak obtížné bylo pro dobové autory navázat na kontinuitu předešlých let a co stojí za úspěchem soudobé tvorby: „Už několik let jsme svědky osamělých pokusů jít dál, nad minulou úroveň, a to v tomto případě znamená podat nejen obraz doby, ale také jej osobitě interpretovat, tlumočit jim také své hodnocení života a lidského usilování, vložit do příběhu vážnou myšlenku a s ní i nějaké nepomíjející hodnoty, jež uměleckému dílu zaručují, že přetrvá svou dobu.“⁷¹

Rok 1960 v textu nazývá jubilejním rokem, kdy povídky a novely opět rozkvétají, próza si vzpomíná na svoje zákony a začíná mít znovu tvar. Podle něj ve zmiňovaném roce nastal čas nového třídění, konfrontace hodnot a „je neobyčejně radostné, že tyto tendence posiluje a do značné míry na svých bedrech nese několik mladých talentů, jež se doslova vyrojily v poslední době.“⁷²

Mezi jmény, která se k těmto autorům nově přidala, zmiňuje tři spisovatele publikující v edici *Život kolem nás* - Ivana Klímu, Vladimíra Přibského a v neposlední řadě také Jana Procházku, jehož knihu *Zelené obzory* hodnotí.

Hned na začátku rozebírá zařazení knihy s odkazem na to, co stojí na záložce nakladatelství: „Drama mladého člověka, který pohrdl pohodlím velkoměsta a v nejtěžších podmínkách hledá své životní zakotvení, lásku a radost z práce i skutečnou lidskou družnost“⁷³. Jungmann však oponuje, že je jen těžké popsat, čím kniha tak působí na čtenáře. „Žádné tematické vymezení nemůže vysvětlit, proč a čím nás kniha tak vzrušuje, proč má ten prostý příběh taková napětí. To ukazuje na uměleckou prózu hodnou toho jména. To ukazuje, že nejde ani tak o téma jako o to, jak se ho autor zmocnil.“⁷⁴

Speciální pozornost věnuje Ondřejovi, který je podle jeho názoru kladným hrdinou, o kterém se dlouho diskutovalo a který prozaikům i mnohým čtenářům nahání

⁷⁰ Čtenářská poradna. *Květy: časopis věnovaný poučné zábavě i záležitostem národním*, 27. 10. 1960, roč. 10, č. 43, s. 24.

⁷¹ JUNGSMANN, Milan. Útok mladé prózy. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*, 7. 5. 1960, roč. 9, č. 19, s. 4.

⁷² tamtéž

⁷³ tamtéž

⁷⁴ JUNGSMANN, Milan. Útok mladé prózy. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*, 7. 5. 1960, roč. 9, č. 19, s. 4.

hrůzu. „Najednou je tady a my si jeho ‚kladnost‘ vůbec neuvědomujeme, protože Ondřejův společenský zápas splývá s jeho zápasem o osobní štěstí, a my, aniž to pozorujeme, mu přitom začneme držet oba palce.“⁷⁵

Jungmann pak vyzdvihuje opravdovost hlavního hrdiny, pod jehož drsným povrchem se skrývá citová i mravní energie. Postava je podle něj v literárním díle hlavní rozhodující složkou, skrze niž čtenář poznává dobu, a současnost, která je v literatuře skryta v životě a charakteru hrdiny. Že si toto próza uvědomuje, je podle autora článku vidět právě díky Procházkovým *Zeleným obzorům*.

Z neprofesionálního úhlu pohledu se kniha dočkala ocenění také v článku *Žít opravdu nově* v deníku *Práce* v roce 1961, kdy ji dopisovatel z Klatov zmínil jako jednu z knih, které se velmi líbí ženám v klatovském závodě ČSAD.⁷⁶

Mimo Milana Jungmanna se novele *Zelené obzory* věnoval detailně ve svém článku *Dobré dílo* také literární historik a kritik František Bernhart, který text začal slovy: „V poslední době to vypadalo, že se nářek nad opuštěnou, současnou tematikou stane naší druhou přirozeností. Čtenáři nepřestávali volat po nových knihách z prostředí našich dnů – a literatura kde nic tu nic.“⁷⁷

Za současným mlčením podle Bernharta stálo intenzivní zrání nových novel a důkazem toho je také edice *Život kolem nás*, kterou ve svém textu zmiňoval a oceňoval již Milan Jungmann. Bernhart v měsíčníku *Plamen* děkuje nakladatelství Československý spisovatel za trpělivost i za to, že neuspěchalo vydání edice, ale vybralo ta nejlepší díla, která se nevrací k minulosti, ale jsou opravdu dnešní. Bernhart Procházkovu novelu srovnává také s prvním dílem spisovatele, které je jindy zmiňované jen velmi málo. Napsal: „Novela *Zelené obzory*, jakkoli tematicky čerpá z týchž zdrojů, svědčí jasně o tom, že autor tu vlastně začal úplně znovu.“⁷⁸

Úspěch novely podle byl podle něj v tom, „že autor dokázal na rozdíl od předchozí knihy své látkové znalosti podřídit požadavkům celkového uměleckého obrazu člověka v daných podmínkách a že z nich vybíral jen to funkčně nejnutnější, i když ho při tom možná bolelo srdce.“⁷⁹

⁷⁵ JUNGSMANN, Milan. Útok mladé prózy. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*, 7. 5. 1960, roč. 9, č. 19, s. 4.

⁷⁶ STRÁNSKÝ, Jan. *Žít opravdu nově*. *Práce*, 5. 9. 1961, roč. 17, č. 213, s. 4.

⁷⁷ BERNHART, František. 1960. *Dobré dílo*. *Plamen: měsíčník pro literaturu, umění a život*, 19. 3. 1960, roč. 2, č. 5, s. 123.

⁷⁸ tamtéž, s. 124

⁷⁹ tamtéž, s. 123

Na druhé straně kritizuje to, že Procházka úvodem prohlašuje, že je příběh psán tak, jak se skutečně udál, a autor si neumí vymýšlet. To Bernhart vidí jako negativní vliv: „V tom samozřejmě přednost vidět nelze. Tímto domnělým zachováním autentičnosti příběhu utrpěla nejvíc kompozice novely: je zbytečně rozhlížená a vyznění nemá doslova nijaké.“⁸⁰

Ovšem i přesto je podle něj možné označit Procházkovu knihu za úspěšnou, a to především kvůli autorově schopnosti skloubit věcné znalosti prostředí se znalostmi „obecnější problematiky lidského nitra a lidských vztahů“.⁸¹

Na konci článku ji shrnuje: „Dala by se uvádět řada míst hluchých, kde to autorovi nevyšlo, jak myslel, ale nebylo by to zcela fair, protože ještě víc míst by se mohlo uvést na důkaz toho, jak skoro neuvěřitelně v uměleckém výrazu překonal sám sebe, srovnátele si tuto jeho prózu s jeho první knihou.“⁸²

S postupujícím časem od vydání knihy pak zmínek o díle v dobovém tisku ubývá. Pozornost se k ní obrací opět spolu s jejím zfilmováním v roce 1962. Václav Vondra v deníku *Práce* v článku *Zamyšlení nad filmy VIII. MFF v Karlových Varech* film hodnotí velice pozitivně a oceňuje především, že „jako jeden z mála na festivalu zobrazil typ zdravého mladého člověka dnešních dnů.“⁸³

Vondra se pak k dílu vrací ještě jednou o pár dní později v krátké reportáži *Filmaři a kopaná*, ve které popisuje zápas mezi filmaři a 11 „bývalými internacionály“. „Ředitel Ústřední půjčovny filmů Miroslav Šebek prohlásil při večeři, že by přál našim sportovním novinářům po zápase s Jugoslávií tak nadšené referáty, jako budou psát filmoví novináři po zhlédnutí českého festivalového snímku *Zelené obzory*.“⁸⁴

K úspěchu knihy se vrací například i Jaroslav Šimůnek v *Rudém právu*, a to o několik let později, přesněji sedm let po vydání, a ve spojitosti s Procházkovou další knihou *Svatá noc*. Tehdy napsal: „Je tu ovšem pro jeho literární práci kritérium, které si dal on sám: *Zelené obzory*. *Svatá noc* je nesporně lepší než dřívější knihy Procházkovy – vyjma *Zelených obzorů*.“⁸⁵

⁸⁰ BERNHART, František. 1960. Dobré dílo. *Plamen: měsíčník pro literaturu, umění a život*, 19. 3. 1960, roč. 2, č. 5, s. 123.

⁸¹ tamtéž

⁸² tamtéž

⁸³ VONDRA, Václav. *Zamyšlení nad filmy VIII. MFF v Karlových Varech: Válka a současný člověk ve světové kinematografii*. *Práce*. Praha: Deník *Práce*, 28. 6. 1962, roč. 18, č. 152, s. 5.

⁸⁴ VONDRA, Václav. *Filmaři a kopaná*. *Práce*, 14. 6. 1962, roč. 18, č. 140, s. 6.

⁸⁵ ŠIMŮNEK, Jaroslav. Příběh a epizoda. *Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa*, 14. 4. 1967, roč. 47-48, č. 103, s. 5.

Celkově byla Procházkova novela přijímána velmi pozitivně a vnímána jako dílo, které umně reflektuje dobu, stav českého zemědělství i život na vesnici. V kritikách byla oceňována především za hlavního hrdinu Ondřeje, Procházkovu schopnost udělat příběh čtivý a ukazovat situaci v čirém světle, bez snahy idealizovat lidi či prostředí. Kritici Procházkou ve spojitosti s dílem představují jako slibného nového autora dobové literatury v Československu a oceňují ho za jeho znalost látek, o kterých píše. Mezi nimi zmiňují například znalost přírody, zemědělství, prostředí i člověka.

2.3 Román *At' žije republika*

Tři dny v dubnu roku 1945 očima dítěte z moravského venkova. To je velmi krátký popis Procházkovy knihy *At' žije republika*, která poprvé vyšla v roce 1965 ve Státním nakladatelství dětské knihy. Dílo podobně jako další Procházkova tvorba vznikalo souběžně s filmovým provedením příběhu. Na prvních stranách čtvrtého vydání díla z roku 2015 stojí: „Toto vzpomínání na rodnou Moravu a vzdálené dětství připisují Karlu Kachyňovi, který je vyprovokoval a jehož citlivému režijnímu umění bylo určeno.“⁸⁶

Hlavní postavou knihy je neposedný a drzý Olin, který je vychováván tvrdou rukou otce a starostlivou péčí matky na moravském venkově, kde každý zná každého, majetek udává postavení a kůň je tou největší cenností rolníků. Procházka v předmluvě k druhému vydání knihy z roku 1966 napsal: „*At' žije republika* je můj velký konec války. Moje maminka, náš bílý dům, řeka, jejíž vůni mám dodnes na nosní sliznici. Šťastné, bolavé, už tak vzdálené dětství. V knize jsou někteří ze spolurodáků, kterých jsem si vážil, dokud jsem je nepoznal. A jiní, kterých jsem si začal vážit, až když jsem je poznal. Touha po koni, kůň, koně, největší sen malých rolníků. Pil jsem tuto koňskou fatu morgánu už s mateřským mlékem, naplňovala dusivě celý pracovitý život mého otce.“⁸⁷

Příběh pokrývá tři dny Olinova života na pozadí konce války, dva dny před osvobozením a jeden po něm. Olin je Procházkův vcelku typický hrdina – outsider, který pro přímočarost nejde daleko. Procházka v díle popisuje očima dvanáctiletého chlapce historický okamžik odchodu Němců a příchodu Rusů. Pro poutavé vyprávění

⁸⁶ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (Já a Julina a konec velké války)*. Praha: Novela bohemia, Vlny, 2015.

⁸⁷ tamtéž, s. 180

využívá Olinovy dětské neposkvrněnosti a upřímných instinktů bez chápání různých souvislostí, jež by zatěžovaly pohled dospělého. Olin figuruje jako pozorovatel historie.

Příběh je vyprávěn ich-formou a je postaven na aktuálním dění, vzpomínkách malého Olina i na komentářích již dospělého člověka, který se na události dívá zpětně. Právě kombinace upřímného svědectví dubnových událostí a zpětného pohledu na historii dělá z knihy *At' žije republika* dílo nejen pro čtenáře různých věkových kategorií.

Děj začíná v momentě, kdy je Olin vyslán pro vápno k sousedovi Petrželovi. S plechovkou proto vyráží pro vápno na kole, jenže po cestě potká další kluky z vesnice, kteří si z něj dělají legraci kvůli jeho malému vzrůstu a říkají mu „Pind'o“. Olin se ale nedá a snaží se předvést, jede ovšem tak rychle, že skončí i s kolem v plotě a potluče se. Nakonec přece přijíždí k Petrželovi, pro co ho otec poslal, a přemlouvá ho, aby mu opravdu dal půl piksle, jak mu otec výhrůžně nakázal a míří zase jinam. Další cíl cesty je jeho důvěrný a blízký přítel Cyril Vitlich, samotář z vesnice, jehož nemocná žena spáchala sebevraždu a on se stal kvůli své finanční situaci terčem posměchu zámožnějších vesničanů. Po své cestě Olin pozoruje německé vojáky a nad hlavou létají vojenská letadla. Když přiveze vápno domů, otec na plot napíše velkým písmem TYFUS a Olin se ho nejistě ptá, jestli nechce, aby k nim přišli Němci nebo Rusové.

Neposedný hlavní hrdina se sice zdá jako neustále vzdorující a nezdolný rebel, v průběhu příběhu se ale ukazuje, že je to vystrašené dítě, které jen touží po uznání od jeho vrstevníků a nechce od nikoho být litován. Výraznou postavou v celém příběhu je také jeho otec, který ho často bije za jeho vylomeniny a který dobře hlídá každý peníz, až se někdy i v Olinových očích ztrapňuje. Největší rodinnou pýchou je jejich kůň Julina, na kterou je otec nesmírně hrdý a sám Olin k ní má velmi vřelý vztah. Během několika dní, které Procházka v knize popisuje, Olin žije prakticky normální život, běhá venku, škádlí se s kluky z vesnice, dostává od otce nářez, maminka, v jeho očích nejmilejší osoba na světě, ho konejší, rozmlouvá s Vitlichem, a věnuje se štěňatům, které u něj schoval před otcem, protože by je jinak utopil.

Na pozadí toho všeho je ale Olin pozorovatelem dějin, okolo sebe slyší střelbu a ve vesnici cítí strach z blížící se změny, kterou přinese odchod Němců a příchod ruské armády. Olin se v situaci jako dítě ještě nevyzná, věří vlastním pocitům, a co vidí, třídí na spravedlivé a nespravedlivé. Když už je jasné, že se Němci stahují, je svědkem toho, jak muži z vesnice rozkrádají majetek těch, kteří před příchodem Rusů odjíždí.

Když přijde jednoho dne po toulání venku domů, slyší, jak otec promlouvá s jedním ze sousedů. Baví se o tom, že kluky pošlou s koňmi a dobyt看em daleko za vesnici, aby jim jejich majetek nevzali vojáci. Olin se ale klukům za posměšky pomstil a tuší, že kdyby se s nimi na cestu vydal, nedostane nic než výprask. Proto bere svačinu od maminky, připraví se s kobyloou Julinou na cestu a plánuje, jak by klukům mohl ujet. Před realizací svých plánů se ale ještě staví za Vitlichem, aby si půjčil jeho fenu, která by mu dělala společníci na cestě, protože ačkoliv se snaží vypadat jako nebojácný kluk, do lesa se na několik dní sám bojí.

Mladý hrdina se pak dostává do změní událostí, které Procházka protkává vzpomínkami i již zmiňovanými komentáři dospělého. Olin obtížně ujíždí vrstevníkům, aby nemusel dostat výprask. Když se pak dostane do bezpečí a snaží se klisnu odměnit čerstvou vodou z potoka, překvapí ho několik německých vojáků, kteří mu koně vezmou a při jeho snahách zastavit je ho ještě pořádně zbijí. Právě krádež koně je hlavní zápletkou celého děje - Olinovi je jasné, že bez kobyly se domů vrátit nemůže, a tak se Němce snaží dohnat a koně vzít nazpět. Bojuje se svým strachem i samotou, přemýšlí nad tím, co s ním bude, a ačkoliv kolem něj zní ze všech stran válka, nejvíc se bojí otce. Od toho se odvíjí také veškeré jeho další počínání a odhodlání se bez koně domů nevrátit, o čemž polemizuje také s Vitlichem, který ho najde v jeho tajné skrýši.

Později Olin narazí na ruské vojáky, kteří koně mají, a tak vymyslí plán, že jednoho vezme, aniž by si toho Rusové všimli. To se mu ale nepovede a vojáci ho pronásledují. A ačkoliv se schová v útrobách lesa, ruští vojáci ho přece jen později najdou, místo výprasku se o něj ale postarají, dají mu napít a ptají se ho na směr do Brna a do Prahy. Olin později jednomu z nich ukáže motorku, kterou už dřív našel a poctivě schoval, a projíždí se spolu vesele po poli. Vojáka ale zasáhne kulka nepřítel a Olin vyděšeně zjišťuje, že přišel o život. V ten moment se sám začíná bát o ten svůj a vzpomíná na maminku, vesnici, na kluky i na Julinu. Když střelba ustane, myslí si chvíli, že dokonce sám zemřel. S ustáním palby a bojů se nakonec ale rozhodne vrátit do vesnice, kde jeho sousedé slaví „osvobození“, pod cestu ruským vojákům hází kvítí a Olin je nakonec rád, že válku vyhráli oni. Německý nápis na obecním úřadě vystřídalo heslo: Ať žije republika.

Ve vesnici vidí průvod, který před sebou žene jeho blízkého přítele Vitlicha. Vesničané mu nadávají do udavačů, bijí ho a hází po něm kameny. Olin je jen mlčky následuje, nerozumí, co se děje, a situaci popisuje: „Ani nevím, že mám mokrou tvář, že řvu. Někdo mě odstrčí, ale znovu si najdu skulinku, kterou vidím. Bojím se o

Vitlicha.⁸⁸ Je svědkem toho, jak jeho oblíbence a jediného přítele znemožňují a hrubě po něm vyžadují, aby je odprosil. Olin ale moc dobře už v ten moment ví, že to nikdy neudělá. Vitlich radši nakonec sám skoncuje se svým životem, když skočí do studny. Procházka o svém pojetí dubnových událostí napsal: „Napsal jsem tento svůj konec války také proto, že četba o tamtěch dnech voněla jenom šefíkem, plála vlajkami, kolébala se v častuškách. Ano, i to bylo. Ale nejenom to. Věřím totiž, že největší a základní povinností literatury je pravda.“⁸⁹

At' žije republika popisuje historii za pomoci příběhu obyčejně neobyčejného chlapce vyrůstajícího v rodině drsného rolníka na Moravě. Jeho vyprávění přináší čtenáři obraz trpkosti doby a maže představy o černobílém výkladu dějin. Díky Olinovi a jeho zážitkům má čtenář možnost proniknout znovu do dubna 1945 a spolu s ním zažít konec války tak, jak se o něm nepíše v učebnicích, ale tak, jak ho opravdu někdo prožíval a vnímal. Procházka představuje ve svém díle nový úhel pohledu, nejde ale přitom o to, kdo je vítěz a kdo poražený. Důraz je kladen především na charakter postav a jejich chování. Malý Olin během několika dní vyrůstá a jeho pohled na svět se mění díky událostem, které zažívá. Velký zlom přichází na konci příběhu, kdy s velkým zklamáním zjišťuje, že ze statku Němců kradou stejně jako sousedé také jeho rodiče včetně maminky, kterou nikdy předtím kritickým očima neviděl. Z představ, kterými do té doby žil, nezbylo nic než zmatek a únava. Olin se nakonec nechá odevzdaně zbít i kluky z vesnice.

Spisovatel dle svých slov o sepsání svých vzpomínek a příhod z dětství přemýšlel už dlouho, až režisér Kachyňa ho k tomu ale popostrčil. Sám o dílu později řekl, že knihu *At' žije republika* pokládá za to nejlepší, co kdy napsal, a nelituje, že o ní vyšla jen jedna jediná recenze. Ve stejném roce, jako vyšla kniha, vyšel také stejnojmenný snímek, na kterém pracoval Jan Procházka spolu s již zmiňovaným režisérem Karlem Kachyňou.

At' žije republika vyšla v letech 1965 až 1968 třikrát za sebou. Nové vydání pak vyšlo až v roce 2015 v nakladatelství Novela bohémica. Doslov *Psí ucho* v něm napsala dcera Jana Procházky a česká prozaička Lenka Procházková. Autorka vzpomíná na to, jaké podobnosti v knize ještě jako dítě nalézala i jak na Procházkovo líčení dětství reagovalo jeho okolí včetně rodičů: „Sotva jsem ‚vkročila‘ do příběhu, cítila jsem se

⁸⁸ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (Já a Julina a konec velké války)*. Praha: Novela bohémica, Vlny, 2015, s. 171.

jako doma. Bílý dům, kam jsem jezdila každé prázdniny, na mě čekal. I bzúčení much kolem přeplněné mucholapky, babiččiny muškáty za okny, kamenné zápraží, kde večer děda sedával a pokuřoval, dvůr plný slepic a hus, chlívěk s prasetem a stáj.⁹⁰

Podle vzpomínek Procházkovy dcera babička knihu oplakala, dědečka zase víc než hrubost, jakou autor popisoval Olinova otce, zaujal pohled na spolurodáky: „A teď si to o sobě pěkně všichni přečtou!“⁹¹ Babička se pak podle Lenky Procházkové uklidňovala tím, že jde jen o knihu s obrázky, když ale její syn zmínil, že bude i film, zalekl se už i dědeček. Premiéra filmu se ale nakonec promítala ve Znojmě, v Procházkově rodném městě byl tabu. „Když ale táta v únoru roku 1971 umřel a děda s babičkou odjeli synovi na pohřeb do Prahy, vylepil někdo v Ivančicích na výlohu knihkupectví vlastnoručně vyrobené parte. Černý olemovaný list papíru prý vydržel na skle až do jarních dešťů.“⁹²

2.3.1 Literární kritika díla

Ačkoliv autor sám považoval knihu za to nejlepší, co v životě napsal, v dobových periodikách se jí věnovala pouze jedna jediná recenze, kterou napsal Karel Dostál pro Zlatý máj v roce 1967. Autor recenze přitom svůj soud nad Procházkovou knihou opřel spíš o srovnání autorových předchozích děl, především *Zelených obzorů*, než analýzu díla aktuálního.

Dostál hned na začátku prezentuje Procházkovo dílo ve dvou úrovních – prvně srovnává obsahovou stránku s její vnější úpravou, jež podle něj ve čtenáři budí očekávání.

„Chválená a věččená vavřínem a vydávaná v úpravě málem reprezentativní (pomyslíme-li na současnou situaci naší polygrafie, můžeme i to „málem“ vynechat) se ocitá chtě nechtě v pozici nepřilíš záviděnlíhodné: očekáváme, že její vnějšková „neskromnost“ bude vyvážena mimořádnými kvalitami vnitřními, a když se pak setkáme s dílem, které jak – především – v kontextu ostatní autorovi tvorby tak, i v širších literárních souvislostech neznamená zrovna nebetyčné novum, pocitujeme zklamání.“⁹³

⁸⁹ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (Já a Julina a konec velké války)*. Praha: Novela bohémica, Vlny, 2015, s. 171.

⁹⁰ PROCHÁZKOVÁ, Lenka. Doslov: Psí ucho. In. PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (Já a Julina a konec velké války)*. Praha: Novela bohémica, 2015. s. 182-183.

⁹¹ tamtéž, s. 183

⁹² tamtéž, s. 184

⁹³ DOSTÁL, Karel. *Knihá chválená. Zlatý máj*, 1967, roč. 11, č. 1, s. 29.

Podle Dostála je to právě případ Procházkovy *Ať žije republika*, „jejíž filmová verze prošla kiny provázena obdobnými poctami.“ Recenzent se pak zaměřuje na Procházkovu předchozí tvorbu, která podle něj udělala spisovateli jméno a vyzdvihla očekávání čtenářů i kritiků. *Zelené obzory* označuje za dílo, jímž si Procházka „vydobył naráz ostruhy.“

„I když podstatné kvality této novely – nový, drsný a neučesaný tón, který vnesla do současné prózy, odvahu podívat se tváří v tvář, nepřikrášlené skutečnosti současné vesnice a umění traktovat ji úspornou, hutnou vyprávěčskou formou – ve svém dalším díle nijak výrazně nepřekonal, ačkoliv od té doby próza prošla pěkný kousek cesty a co bylo tehdy objevem a odvahou, může být dnes pouhým opakováním a pohodlnou konjuktruálností, jeho ostruhy mu dosud nikdo neupřel.“⁹⁴

Dostál v recenzi uznává, že Procházkův přínos próze přetrvává, ačkoliv se v posledních letech rozvíjí spíše v oblasti filmu. Přesto podle něj čtenářům i sám sobě něco dluží: „Společným východiskem téměř celého jeho díla od Zelených obzorů je silný společenskokritický náboj, polemika s kdysi zkonvencionalizovanými a zinstitutionalizovanými představami o vztahu jedince a společnosti, člověka a doby, přítomné chvíle a historické perspektivy, polemika s literaturou, která si z těchto představ učinila jediný nebo alespoň převládající úhel pohledu na skutečnost, a tudíž i polemika se sebou samým v prvotině *Rok života*. Tato společenská kritika byla v Zelených obzorech dovedena patrně nejdál, kam to v té době bylo možné. Vyslovila otevřeně tu část pravdy, kterou bylo lze vyslovit, ale nepředstírala, že vyslovuje pravdu celou, čímž by se její dílčí pravda byla rázem proměnila v polopravdu. To ovšem, oč tehdy próza usilovala, je dnes prosazeno, to, k čemu směřovala, je dnes jejím více méně samozřejmým předpokladem.“⁹⁵

I proto autor recenze u knihy upozorňuje, že nelze dílo srovnávat například se Škvoreckého *Zbabělci*, jak tomu často bylo. Podle něj existují mezi oběma díly velké rozdíly – například v datech vzniku nebo vydání. Až když by člověk přihlédl ke všem okolnostem, mohl by podle Dostála zkoumat Procházkův pohled na květen 1945, zároveň ale přiznává, že toto zkoumání by stačilo na další úvahu a tak v krátkosti

⁹⁴ DOSTÁL, Karel. *Knihla chválená. Zlatý máj*, 1967, roč. 11, č. 1, s. 29.

⁹⁵ tamtéž

shrnuje: „Spokojme se zjištěním, že i toho, co zbývá, je dost, aby Procházkova novela obstála ve srovnání s nejlepším, co máme v současné tvorbě pro mládež.“⁹⁶

Procházkovi chválí, ale i vyčítá to, co se naučil u filmu a přenesl do literatury. Autor podle něj umí vykreslit charakter, vystihnout atmosféru i stavět situace, komponovat, přece ale „dochází k paradoxu, možná jen zdánlivému: Film poskytl literatuře ne jeden cenný impuls a při nejmenším jí vydatně pomohl zbavit se mnohého vyprávěčského balastu. Na Procházkou však zároveň zapůsobil tak, že až málem zapomíná, co dělá slovesné umění slovesným uměním“.⁹⁷

Autor kritiky u něj negativně hodnotí to, že jeho věta je pouhým deskriptivním sdělením a podobá se sdělení filmového scénáře. Čtenáře podle něj nenechá svobodně se pohybovat v příběhu. „Rezignuje na estetické kvality, na vlastní melodii a gradaci, na dráždivý půvab náznaku a nápovědy, na vše, čím se liší jazyk uměleckého díla od jazyka jakožto prostředku praktického dorozumění.“⁹⁸

„U Procházkou jde o viditelný rozpor mezi příběhem a způsobem vyprávění, rozpor daný zřejmě tím, že příběh byl šit na tělo filmu, zatímco literatura se musela spokojit tím, co na ni zbylo. Škoda. Protože ať tak či tak je Procházkova novela *Ať žije republika!* kniha, která by si zasloužila, aby méně připomínala pouhý přepis filmu na papír a byla víc kouskem vyprávěčského, tedy slovesného kumštu.“⁹⁹

Z textu Dostála, který se jako jediný zevrubně věnoval knize autora v recenzi v dobovém československém periodiku, ačkoliv ve velké míře zaplnil řádky ohledy na předchozí díla, není zřetelná ani tolik kritika díla celého. Dostál spíše než haní dává svým textem Procházkovi najevo, že od něj všichni čekali snad víc. Zároveň ale také jako jeden z prvních upozorňuje na to, že Procházkou se věnuje filmovému řemeslu a to se propíjí i do jeho tvorby jako spisovatele. Přijetí díla není autorem nijak negativní a stále řadí knihu k těm nejlepším své doby, přesto kritizuje Procházkou za to, jakým způsobem užívá jazyk i jak k tvorbě přistupuje – tedy spíše jako filmový scenárista než jako spisovatel.

K dílu se po autorově smrti vrátil také Václav Černý, nejprve v roce 1975 v článku v exilovém časopise *Svědectví* vydávaném v Paříži, později pak stejný text vyšel také v knize *Eseje o české a slovenské próze* v roce 1994. Černý o Procházkovi

⁹⁶ DOSTÁL, Karel. *Knihla chválená. Zlatý máj*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967, roč. 11, č. 1, s. 29.

⁹⁷ tamtéž

⁹⁸ tamtéž

psal především jako o spisovateli a o knize *At' žije republika* uvedl: „Je to zvláštní, v naší literatuře zcela ojedinělé dílko, noblesní dětská balada v próze, postupně slunečná jako poprava spravedlivého.“¹⁰⁰

Černý oceňuje jak Procházkovu schopnost vylíčit čtenáři velké události během krátkého časového úseku, tak rozpolcenost momentu a rozlišování mezi dobrem a zlem, před kterým se hlavní hrdina Olin ocitá, když během dvou dní potkává německé i ruské vojáky, přijde o Julinu, která byla pro otce nejvzácnější, a vidí umírat toho jediného, komu ve vesnici vyjma své matky věřil – Cyrila Vitliča. Dílo ale podle Černého přináší do národní umělecké paměti těžko zapomenutelné sdělení.

„S drtivou náhlostí nastavil světu dospělých v kritické chvíli velkého dějinného okamžiku jasné zrcadlo nezábudné dětské duše, žádosti svého nejkrásnějšího dne; z purpuru velkých frází a idejí nezůstalo rázem nic než popel lži, šalby a strachuplné zištnosti, a sláva lidskosti zůstala jen dětem, láskyplným prostým srdcím a obětím.“¹⁰¹

Románu *At' žije republika* se v knize *Válečné dětství a mládí (1939-1945) v literatuře a publicistice*, jež vyšla v roce 2016, věnovala také Jana Čeňková, která se v kapitole o válečných útěcích z pohledu chlapeckých hrdinů zaměřila mimo dílo Jana Procházky také na knihu *Běž, chlapče, běž* (Uri Orlev). Kolektivní monografie studií různých autorů vznikla v souvislosti se sedmdesátým výročím od konce druhé světové války, které poskytlo nové možnosti ke zkoumání dobové literatury.

Jana Čeňková o výběru dvou knih napsala: „Dvě válečná díla, která dobou vzniku patří do jiného století. *At' žije republika* s původním podtitulem *Já a Julina a konec velké války* vyšla poprvé v roce 1965 česky a *Běž, chlapče, běž* v roce 2001 v hebrejštině, spojuje zásadní téma: vynucený, nečekaný útěk, jehož důvodem je vytržení z běžného života, které způsobila válka a její vliv na psychické zranění obou hrdinů.“¹⁰²

Autorka oceňuje na knize Procházky především to, že ve válečné literatuře pro mládež vyniká zobrazením obou armád, kdy ani jednu stranu nevykresluje jako hrdiny,

⁹⁹ DOSTÁL, Karel. *Knih chválená. Zlatý máj*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967, roč. 11, č. 1, s. 29.

¹⁰⁰ ČERNÝ, Václav. O Janu Procházkově. In. *Eseje o české a slovenské próze*. Praha: Torst, 1994, s. 64.

¹⁰¹ tamtéž, s. 65

¹⁰² ČEŇKOVÁ, Jana. Válečné útěky z pohledu chlapeckých hrdinů. Dva autoři Jan Procházka a Uri Orlev a dva romány (*At' žije republika* a *Běž, chlapče, běž*). In. ČEŇKOVÁ, Jana, ed. *Válečné dětství a mládí (1939-1945) v literatuře a publicistice*. Praha: Karolinum, 2016, s. 84.

a kritickým pohledem na hamižnost a chování ostatních vesničanů. „Z tohoto úhlu působí titul románu příznačně ironicky.“¹⁰³

Na rozdíl od Karla Dostála Čeňková nesouhlasí s tím, že by byl román pouhým přepisem filmu. „Román ovšem není komponován jako sled filmových dialogů, nýbrž jako sled vypravěčských pásem, která tvoří jedinečnou a působivou výpověď o posledních dnech válečných na našem území.“¹⁰⁴

Čeňková u románu vyzdvihuje mimo jiné i to, že je díky komplikovaným vztahům postav čtením jak pro dospělé, tak pro děti, kterým dokáže předat zkušenost a zároveň je uvést do dějinných souvislostí. Závěrem obě rozebíraná díla shrnuje: „Příběhy o obou chlapcích za války, jejich mentalitě, strachu o přežití, jsou více četbou pro zkušené čtenáře bez rozdílu věku, a to nejen pro ty, jejichž povědomí o válečných útrapách mladých hrdinů je skrovné, ale i pro ty, kteří by si měli připomínat tuto hrůznou minulost.“¹⁰⁵

2.3.2 Přijetí stejnojmenného filmu

Díky tomu, že kniha vyšla ve stejném roce jako film, na kterém Procházka pracoval jako scenárista s režisérem Karlem Kachyňou, dobové kritiky se spíše zaměřují právě na filmové zpracování. Ačkoliv je právě *Ať žije republika* považována za vrcholné dílo v té době již etablované tvůrčí dvojice, domácí kritika ani diváci snímek nepřijali příliš pozitivně. V zahraničí ale film získal několik ocenění - například Velkou cenu na VII. Mezinárodním filmovém festivalu Mar del Plata v Argentině či cenu FIPRESCI na XIV. Mezinárodním festivalu filmu v San Sebastianu ve Španělsku.

Z filmových kritiků se dílem zabýval například Antonín Jaroslav Liehm, který v roce 1965 v Literárních novinách autorům vytýkal technické zpracování snímku. Podle něj se snažili ukázat divákovi vše, co dovedou – jenomže divák už nemohl. Liehm pak navrhl, že by snímek od zapomnění mohl zachránit nový stříh: „A přece věřím, že by se ten film dal zachránit ještě dnes, že by ještě dnes bylo možné znovu s velkou disciplínou usednout do střížny a nekompromisně sevřít ten divoký proud pevnou hrází

¹⁰³ ČEŇKOVÁ, Jana. Válečné útoky z pohledu chlapeckých hrdinů. Dva autoři Jan Procházka a Uri Orlev a dva romány (*Ať žije republika* a *Běž, chlapče, běž*). In. ČEŇKOVÁ, Jana, ed. *Válečné dětství a mládí (1939-1945) v literatuře a publicistice*. Praha: Karolinum, 2016, s. 92.

¹⁰⁴ tamtéž, s. 84

¹⁰⁵ tamtéž, s. 98

uměleckého řádu. Nestyděli se za to umělci největších jmen, proč by se za to měl hanbit Kachyňa s Procházkou.¹⁰⁶

V závěru se ale také vrátil k Procházkovu námětu jako takovému. „Provedl demystifikaci věcí takřkajíc svatých a nedotknutelných s odvahou, která zaslouží uznání. Film o osvobození bez jediné domácí kladné postavy, v němž jediný člověk s trochu lidskou tváří je udavač a kolaborant – to tu věru ještě nebylo.“¹⁰⁷ Dobové reakce na dílo Jana Procházky *Ar' žije republika* se lišily podobně, jako se začal lišit pohled na samotného autora skrze jeho stále kritičtější názory na poměry v zemi.

2.4 *Kočár do Vídně*

„Venkovské ženě oběsili muže. Nebojoval proti nikomu. Zabili ho pro výstrahu, ukradl pár pytlů cementu. Pohřbila mrtvého téže noci, blížila se fronta, kdovíjak dlouho by potom čekala. Před kuropěním vešli do domu smutku dva vojáci, netušili, co se stalo, poručili vdově připravit vůz, zapřáhnout koně a jet s nimi.“¹⁰⁸

Tak začíná kniha *Kočár do Vídně*, jež vyšla až poté, co diváci mohli zhlédnout stejnojmenný snímek v režii Karla Kachyni. Poměrně krátká novela ze sklonku války zavede čtenáře na napjatou cestu lesy plnou emocí, lidského hnutí i rozpoložení, jež vzniká mezi selkou, jež právě přišla o muže, a vojákem vojáčkem, který chce jen zpět domů, zpátky do Rakouska.

Selku Kristu zastihnou dva vojáci během zármutku u ní doma a donutí ji, aby se s nimi vydala na cestu, jež má vést do Vídně, odkud vojáci pochází. Vdova okamžitě vidí šanci, jak se za smrt svého muže pomstít, a začne vymýšlet plán, jakým by vojáky sprovodila ze světa. Starší voják je raněn a na sklonku života, ten mladší si je zase životem nejistý. Během cesty se mladičkový voják vojáček snaží Kristě oplatit nějak její pomoc, proto jí dává peníze, šperky a vše, co zrovna může nabídnout, selka to ale s opovržením a pocitem nenávisti odmítá. V lese se vojáček také zbavuje všech poznávacích znamení, jež by mohly prozradit, z jaké armády pochází.

Po cestě se Krista pokusí vojáky přelstít, nepodaří se jí to ale a oni i s jejím koňským povozem odjíždí. Drsná selka, pro kterou je povoz nepostradatelný, se snaží získat jej zpět a pronásleduje vojáky lesem dál. Autor stejně jako v jiných dílech i zde používá retrospektivních pohledů a vzpomínek selky k tomu, aby prolнул současnost

¹⁰⁶ LIEHM, Antonín Jaroslav. Ten dvanáctiletý Olin.. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*, 1965, roč. 14, č. 46, s. 4.

¹⁰⁷ tamtéž

¹⁰⁸ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009, s. 9.

s minulostí a i během krátkého časového období vysvětlil souvislosti a pozadí povahy hlavní hrdinky. Čtenář se tak například dozvídá, že Krista žila se svým manželem pouze pro práci a tchán ji zatracoval kvůli tomu, že nikdy svému muži nedala dítě. Později se však ukazuje, že Krista potratila.

Selka dožene vojáky s povozem až tehdy, kdy povoz stojí – voják vojáček se zastavil, aby pohřbil staršího vojáka, který na zranění zemřel. Během nevyzpytatelné hry na život a na smrt a nepřetržitého strachu ze zrady, přepadení, smrti, Krista nakonec zjistila, že i pod uniformou nepřátelských vojsk, které chce tolik nenávidět, se skrývají bytosti s dobrou duší a stejným strachem, jaký prožívá ona sama. Když si na vojáčka počíhá do noci v lese a chce ho přepadnout, zjistí, že to nedokáže. Voják ji pozná a přes všechn zmatek a strach se spolu sblíží – dva lidé, kteří nemají nic a ze všeho nejvíc je spojuje strach.

Kristu i vojáka vojáčka ráno v košině povozu pak nachází partyzáni. Ti obvážou vojáčkovi okolo krku provaz a vlečou ho za vozem. Krista se mu snaží pomoci od přiškrcení tím, že dá pokyn koním, aby zastavily. Partyzáni jí ale její snahy oplátí fackou a nadávkami. Krista se snaží vysvětlit, že vojáček není Němec, že je z Vídně, to už jí ale povalí do sena a drží ji vší silou. Pak selka uslyší výstřel. „,Nemělo cenu ho trápit,‘ řekl někdo z partyzánů. ‚Copak sme nacisti?‘“¹⁰⁹

Jan Procházka v knize *Kočár do Vídně* podobně jako u předchozí zmiňované knihy dokázal přiblížit dobu na jednom individuálním příběhu a vrátil se tak ke sklonku války víc kritickým očima, než tomu bylo běžné. Za použití vcelku malého rozsahu dokázal čtenáře přivést za hlavní hrdinkou do lesa, donutil ho vžít se do její role tvrdě pracující a bezdětné selky, která ovdověla, ale zároveň z jejího pohledu najít kus vlídného citu k vojákov, který přitom patří k těm, kteří zabili jejího muže. Na druhé straně čtenář poznává blíž také vojáčka, a proto, ať už čtenář věří jakémukoliv výkladu událostí konce války, Procházka je v jedné krátké novele dokázal všechny alespoň částečně zpochybnit.

Celkově je ale autor velmi skromný – k vytvoření příběhu mu stačilo jedno místo, jeden povoz, dvě hlavní postavy a lidské emoce. Nakonec i díky nim, poté, co se dokážeme probrodit tvrdou slupkou selky Kristy, poznáváme, jaká doopravdy je a jak člověk hrubý na povrchu může být tolik láskyplný uvnitř.

¹⁰⁹ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009, s. 98.

Ačkoliv je dílo psané krátkými větami a rozsah je omezen opravdu jen na to, co si člověk může představit a přesně vybavit v mysli – mohlo by se proto zdát, že nejde o samostatný formát, ale jen přepis scénáře - je *Kočár do Vídně* možná právě svou formou přesvědčivou výpovědí o konci druhé světové války, která nepotřebuje dlouhá souvětí ani přehnané popisy. V příběhu, jež Procházka čtenáři nabízí, zastávají tuto roli situace a chování hlavních postav, které vychází z těch nejpřirozenějších lidských emocí.

2.4.1 Dobové ohlasy knihy

V článku v *Mladé frontě* z roku 1967 s názvem *Balada z konce války* se knihou *Kočár do Vídně* zabývá obsáhle Jaroslav Šimůnek. Ten se, ačkoliv kniha vyšla až poté, co byl uveřejněn film, vrací k literárnímu zpracování příběhu jako k povedenější formě, jakou spisovatel příběh vyprávěl. Podle Šimůnka jde na *Kočáru do Vídně* vidět, jak se dvě umělecké podoby Procházkovy tvorby prolínají. Jednou filmová podoba předčí knihu, jindy je tomu zase naopak.

„Kočár do Vídně – jak naznačeno – je nesporně zdařilejší právě v podobě literární. Proto také si nad tímto příběhem můžeme uvědomit, jak film ovlivnil a ovlivňuje literární tvorbu tohoto autora v dobrém a prospěšném slova smyslu, když zrovna jen ‚nepřičesává‘ filmový scénář do podoby knížky, ale ‚zapracuje‘ literárně důsledněji a poctivěji.“¹¹⁰

Největší předností Procházkovy díla je podle něj to, že důvěrně zná svoje hrdiny a jejich mentalitu a ví, odkud pramení a na čem je postavená. „Proto mu u jedněch stačí k charakteristice jejich základní pozice dobová, druhé charakterizuje hlouběji. Způsobem ‚filmovým‘ – výrazným detailem. To je druhá příčina úspěchu jeho vyprávění. Tento detail jako náznak je co do charakterizace přesný a podstatný. Právě tím vyjevuje nám hrdinu jako typ lidský a zároveň dává tušit jeho širší zařazení.“¹¹¹

Aplikováno na *Kočáru do Vídně*, Procházka podobnou cestu zvolil také u postav tohoto příběhu, kdy základní dobové zařazení použil u dvou rakouských vojáků, selku Kristu zase podle Šimůnka charakterizují „poznámky širšího, obecnějšího záběru“. Autor recenze pak vyjmenuje několik případů, kdy Procházka vykresluje hlavní postavy za pomoci obecných poznámek, očekávatelných reakcí a stereotypních předpokladů člověka. Vyzdvihává také použití jazyka v díle – tedy způsob, jakým nazval vojáky

¹¹⁰ ŠIMŮNEK, Jaroslav. Balada z konce války. *Mladá fronta: deník mladých lidí*, 22. 12. 1967, roč. 23, s. 5.

¹¹¹ tamtéž

z pohledu ženy – tedy lazara a vojáka vojáčka. Šimůnek volbu jednotlivých ukázek vysvětlil:

„Uvádím tyto doslovné charakteristiky ne náhodou. Jsou za mnohé další důkazem i toho, jakým způsobem se Procházkovy vyprávění nese: je silně emotivní, až výbušně obrazné, silně metaforické. Není v tom však nic strojeného. Až do stručnosti přísloví či aforismu vyrůstá z hloubky situací životních.“¹¹²

V další části své recenze naráží na spisovatelův problém s kompozicí. Podle něj jde u *Kočáru do Vídně* o příběh opravdu komorní a nazývá ho až „epizodou z konce války“. Přitom popisuje, že obecní situace je vlastně skrze celý příběh pouhou kulisou.

„Ale když komornost příběhu dostupuje ve svém životním zauzlení vrcholu – s ranním rozbřeskem tato kulisa ožívá a drsně, po svém zákonu vystupuje do příběhu a ruší jeho komornost. Posunuje ho do nových rovin a vztahů, obrací jeho hodnoty. A jsme u konce, kdy už byla udělána poslední tečka a kdy už jen doznívá příběh ve smyslu nadčasovém, protože životně bytostném. Neboť základní hodnoty byly obnaženy, polarizovány a jejich trvajících velikost byla zjevena.“¹¹³ Na konci dílo shrnuje jako literárně zdařilé a dodává, že rozhodně patří k prózám, které stojí za zamyšlení a patří k současné tvorbě.

2.4.2 Kritika stejnojmenného filmu

Filmu Jana Procházky se obsáhle ve svém příspěvku v časopise *Film a doba* věnoval také Miloš Fiala, který si ale pro recenzi vybral film namísto knihy. Na začátku autor rozebírá zahraniční reakce, jakým se filmovému zpracování příběhu dostalo.

V některých zmínkách zahraniční kritici oceňují, jakým způsobem tvůrci postavili stará schémata na hlavu a vytvořili nový pohled na staré téma války, kdy partyzány vyličili ne jako hrdiny, ale jako mstitele, jiní zase zpochybňovali pravdivost díla, Kachyňovi vytýkali zpracování příběhu a Procházkovi zase to, že scénář nevypracoval dostatečně do detailu tak, aby příběh působil věrohodněji.¹¹⁴

Miloš Fiala dále ve svém příspěvku s některými z námitek kritiků souhlasí a film popisuje následovně: „Kočár do Vídně se stal šokujícím filmem naší soutěže. Někteří si ho velmi cení, druzí s jeho metodou zobrazení polemizují, přiznávajíce — až na

¹¹² ŠIMŮNEK, Jaroslav. Balada z konce války. *Mladá fronta: deník mladých lidí*, 22. 12. 1967, roč. 23, s. 5.

¹¹³ tamtéž

¹¹⁴ FIALA, Miloš. Deziluze? *Film a doba: měsíčník pro filmovou kulturu*, 1967, roč. 13, č. 1, s. 30.

výjimky bezvýhradně pochvalných recenzí — některé jeho přednosti a konstatující to, čím je neuspokojil.“

Recenzent píše o tom, že „většině recenzentů, ať už přijímajících výchozí ‚antitezi‘ filmu či s ní polemizujících, chybí cosi k tomu, aby záměr autorů byl v díle naplněn s průkaznou lidskou přesvědčivostí“. ¹¹⁵ Upozorňuje ale na to, že otázky z filmu se zvláště týkají českého a slovenského národa, protože jde o téma národní historie a ožehavý moment dějin. Zároveň vyzdvihává i to, že nejde o první případ, kdy tandem Kachyňa-Procházka staví „vyšlapaná schémata na hlavu“.

Podle Fialy to tak dělali už u mnohých filmů, jako byl v mé práci již zmiňovaný snímek *At' žije republika*, a podobně to je i u *Kočáru do Vídně*. „Tendence být v prvních řadách mezi těmi, kdo ve filmu narušují staré představy a schémata, prosadit se riskujícím pohledem ‚z druhé strany‘, srazit iluze s antiiluzorním pohledem, s deziluzí, je ještě vyhraněněji nápadná u *Kočáru do Vídně*.“¹¹⁶

Ve snaze přijít na to, proč zmiňované filmy *At' žije republika* a *Kočár do Vídně* nejsou oceněny tolik, jak by si to přáli jejich tvůrci a kam sahaly na počátku jejich ambice, se Fiala vrací ke svým hodnocením jejich společné tvorby do minulosti. Spisovatele v textu oceňuje za to, že je autor s talentem, který čerpá z bohaté zásoby vlastních zážitků, je dobrým pozorovatelem a má dar konkrétní spisovatelské paměti. To mu podle něj také napomáhá k tomu, aby byl v literatuře tolik pohotový a produktivní, právě taková produktivita nemá podle recenzenta v českém filmu obdoby.

Přesto pokračuje: „V každém jeho filmu objevíš místa, kde talentovaně a přesně použitý detail najde odezvu v divákově vlastní zkušenosti a fantazii. Proč se však vedle podobných objevují v jeho a Kachyňových filmech i ony detaily ‚konstatující‘, připravené celým chodem filmu, příliš očekávané, které nemají kvalitu ‚citového nárazu‘, ale jen sdělení? Zdá se mi — a tady se pochopitelně mohu mýlit jako každý druhý — že problém je v metodě tvorby, v řádu, do něhož je ukládána životní zkušenost a poznatky.“¹¹⁷

Zároveň nejnovější společné tvorbě Procházky a Kachyni vytýká to, že je od začátku „příliš znát prvotní konstrukce, kostra výchozího záměru, kostra ‚jádra‘ vyprávění“. Podle něj chtěli autoři problém různých pravd vyjádřit válku jako hlavní ztělesněnou nelidskost. Právě to se jim ale nepovedlo, píše v recenzi.

¹¹⁵ FIALA, Miloš. Deziluze? *Film a doba: měsíčník pro filmovou kulturu*, 1967, roč. 13, č. 1, s. 32.

¹¹⁶ tamtéž

¹¹⁷ tamtéž, s. 34

„Jenže k tomu, abychom mohli věřit, že ‚každý má svou pravdu‘, by musely být tyto pravdy ve filmu vyjádřeny. A to se nestalo. Film vycházející ze základní teze deziluze je v tomto směru předem propočítaný: odvážil jedněm víc než druhým.“¹¹⁸ Tvůrcům vyčítá, že neumožnili divákovi navázat na partyzány, pochopit, o koho přesně šlo, odkud přišli nebo co byl jejich záměr či myšlenkové pochody.

Fiala kritizuje především to, že je snímek příliš poplatný tezi, kterou si autoři na začátku zvolili – ta je navíc předem připravena podle něj tak, aby působila na diváka směle a odvážně. „Neupírám Procházkovi a Kachyňovi odvahu, které bylo třeba k natočení film s tímto závěrem a tímto záměrem. Jenže odvaha sama o sobě znamená jen předpoklad, byť v umění vždycky důležitý. V tomto případě spíš zradila tvůrce a obnažila slabiny metody, kterou pracovali.“¹¹⁹

Kniha Jana Procházky *Kočár do Vidně* byla přijímána s rozpaky, stejně jako film, který jí předcházel. Kritici v recenzích oceňují odvahu autora i nový pohled na historické události, upírají mu však úspěch v tom, vyjádřit srozumitelně a do detailu všechny strany příběhu a skrýt záměrné vyznění knihy. Terčem kritiky se také stává stavba textu a Procházkovu užívání jazyka – někteří recenzenti naráží na podobnost knihy s filmovým scénářem i na to, že se spisovatel omezil pouze na strohé deskriptivní věty. Z pozitiv knihy vyzdvihují naopak novost, svěžest a povedenější formu vyprávění, než jaká se podařila dvojici Procházka-Kachyňa ve filmu.

¹¹⁸ FIALA, Miloš. Deziluze? *Film a doba: měsíčník pro filmovou kulturu*, 1967, roč. 13, č. 1, s. 34.

¹¹⁹ tamtéž, s. 32

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zmapovat kritický ohlas v dobových periodikách na tři díla Jana Procházky. K analýze jsem si vybrala díla ze 60. let 20. století *Zelené obzory*, *Ať žije republika* a *Kočár do Vídně*. V první části práce jsem se věnovala osobnosti Jana Procházky a jeho různým rolím – spisovatele, scenáristy a publicisty. Snažila jsem se popsat Procházkův život na pozadí dobových poměrů v Československu a jeho propojení s kulturou a politikou a vliv na autorovu tvorbu. V teoretické části jsem se také zabývala literární kritikou jako takovou. Ve druhé části jsem pak rozebrala jednotlivá díla s krátkou zmínkou také o filmovém zpracování. Každá kapitola obsahuje kritické přijetí díla a filmu v dobových periodikách v Československu. Zmiňovaná díla s kolektivizační a válečnou tematikou jsem si vybrala z důvodu, že jsou určitými mezníky v Procházkově tvorbě a reflektují dobu i autorův pohled na dějiny i situaci v zemi.

Kniha *Zelená obzory* (1960) sklídila podle ohlasů v periodikách z tří vybraných děl zřejmě největší úspěch. Literární kritici ji přijímali velmi pozitivně, stejně jako jejího autora. Nadšené ohlasy potvrzuje i to, že se objevovaly v mnohých periodikách napříč spektrem, které v době vydání v Československu existovalo. Ocenění a pochvala díla byly otištěny také v Rudém právu, ve kterém se o Janu Procházce v době vydání knihy psalo nejen jako o kandidátovi ÚV KSČ, ale také jako o nadějném autorovi. Kritici knihu oceňovali za úspěšnou reflexi stavu českého zemědělství i hlavního hrdinu Ondřeje, který podle mnohých reprezentoval „současného člověka“. U Procházky vyzdvihovali také znalost reálií a poměrů v zemědělství.

Ať žije republika (1965) vznikala už současně s filmovým scénářem a stejnojmenným filmem, který režíroval Karel Kachyňa. Sám spisovatel knihu označil za to nejlepší, co kdy napsal, o tom však nesvědčily tolik dobové ohlasy. Jediným autorem, který se knihou zevrubně zabýval v dobovém tisku, byl Karel Dostál, který o díle napsal do časopisu Zlatý máj a chvály příliš nepoužil. Příběh *Ať žije republika* srovnával s předchozími díly Procházky, která podle něj byla zdařilejší. Dostál ve své recenzi namísto kritiky spíše Procházku káral za to, že nenaplnil očekávání, která mají čtenáři i on sám. Filmový scénář podle Dostála negativně ovlivnil Procházkovu užívání českého jazyka a stavby věty v jeho knihách. Recenzent dokonce označil dílo za „pouhý přepis filmu“. Velmi pozitivně román naopak hodnotil Václav Černý, který ho označil za jedinečné dílo a „noblesní dětskou baladu“. Zároveň ocenil Procházkovu schopnost na

krátkém časovém úseku vylíčit velké události dějin. Jeho román podle Černého přináší do „národní umělecké paměti těžko zapomenutelné sdělení“.

V dobových periodikách se ale více než o knize mluvilo o stejnojmenném filmu, který vzbudil různorodé reakce. Kritici mu nejvíc vyčítali špatný střih a celkově technické zpracování. I když domácími diváky ani kritiky nebyl snímek nijak zvlášť oceňován, pozitivních ohlasů se mu dostalo alespoň v zahraničí, kde na filmových festivalech dílo získalo několik ocenění.

Poslední z vybraných knih *Kočár do Vídně* (1967) vzbuzovala asi nejvíc různorodé ohlasy, ačkoliv se knižnímu zpracování mnoho recenzentů nevěnovalo. Příběh byl kritizován jak v Československu, tak v zahraničí. Literární zpracování ocenil ve své recenzi v *Mladé frontě* například Jaroslav Šimůnek, který však Procházce vytknul kompozici příběhu. Kritici filmu režisérovi Karlu Kachyňovi a scenáristovi Janu Procházce pak vyčítali, že jde ve snímku příliš znát jejich prvotní záměr. Negativně hodnotili také zastoupení různých stran konfliktu v příběhu, jež nejsou podle recenzentů vyrovnané, a podání pravdy autorů.

Jan Procházka byl bezesporu velice výraznou osobností 60. a 70. let, ať už jako spisovatel, scenárista, reformní představitel nebo publicista. Názory na jeho tvorbu se napříč periodiky sice různily, nezpochybňovaly však autorův talent a význam. O tom, jak výraznou a vlivnou roli v československé společnosti sehrál, svědčí i fakt, že jeho knihy a filmy byly za normalizace zakázány, čímž je režim ukryl před další generací.

Díla Jana Procházky rozhodně dalece přesahují dobu svého vzniku, což potvrzuje i to, jak aktuální a pravdivá se zdají i dnes. Věřím, že právě takové příběhy jsou nejlepší výpovědi o době, kterou nová generace už nezažila, a neměly by chybět v povinné literatuře. V práci jsem analyzovala dobová periodika, ve kterých jsem našla recenze či zmínky o vybraných dílech, Janu Procházce nebo jeho filmech. Zaměřila jsem se také na prolínání všech Procházkových rolí navzájem, přičemž se mi jen potvrdilo, že všechny jeho činnosti byly neodmyslitelně spjaté, úzce spolu souvisely a promítaly se do autorova života, podle některých vedly dokonce také k jeho skonu.

Summary

The goal of this bachelor thesis was to map the critical responses in contemporary newspapers and magazines of Jan Procházka's three books: *Zelené obzory*, *Ať žije republika*, *Kočár do Vídně*. Critics at the time reacted to all of them in various ways. The greatest success was, according to the reactions in media, the first

book mentioned *Zelené obzory*. Critics especially appreciated its reflection of the state of agriculture in the country and the main character, which according to them, represented „contemporary human“. They also appreciated Procházka’s knowledge of agriculture and conditions in countryside. However, *At’ žije republika* and *Kočár do Vídně* were less successful if we would judge based on the critics. Firstly mentioned book was mainly criticized for the language author was using and the effect his involvement in film industry had on it. However, later on, several decades after the end of world war two, it was valued for its non-heroic display of the two armies and impressive testimony of the end of the world war two, good enough to be readable for young people as well as adults. *Kočár do Vídně* on the other side was praised by one reviewer at the time of the publication for being better than the movie, which came out earlier. Nevertheless others denounced its obvious intention and effect it supposed to have on the viewer.

Jan Procházka’s work definitely goes beyond its time. This is proven also by the fact that the pieces are still very current even though they were written decades ago. The author was a significant part of Czechoslovakia in 60’s and 70’s of the 20th century. That is also shown via the ban of his books and films during the normalization era. I analyzed the contemporary media in which I found articles or references about Jan Procházka and his work. Beside that I also focused on linking all his roles – as a writer, screenwriter or publicist – in between each other to show what an impact they all have.

Použitá literatura

Primární literatura

PROCHÁZKA, Jan. *Zelené obzory*. Praha: Československý spisovatel 1960, 133 s.

PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (Já a Julina a konec velké války)*. Praha: Novela bohémica, 2015. 185 s. Vlny; sv. 8. ISBN 978-80-87683-42-2.

PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009, 99 s. ISBN 978-80-200-1738-3.

PROCHÁZKA, Jan. *Zelené obzory – Lítost – Závěj - Svatá noc*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1968. 319 s.

PROCHÁZKA, Jan. *Politika pro každého*. Praha: Mladá fronta, 1968. 241 s.

PROCHÁZKA, Jan. *Politika pro každého*. 2., rozš. vyd. Praha: Tezaurus, 1991. 300 s. ISBN 80-900785-0-8.

Sekundární literatura

BLAŽÍČEK, Přemysl. *Kritika a interpretace*. Praha: Triáda, 2002, 528 s. ISBN 80-86138-46-1.

ČEŇKOVÁ, Jana, ed. *Válečné dětství a mládí (1939-1945) v literatuře a publicistice*. Praha: Karolinum, 2016. 235 s. ISBN 978-80-246-3413-5.

ČERNÝ, Václav, ČERVINKOVÁ, Eva, ed. a ŠULC, Jan, ed. *Eseje o české a slovenské próze*. Praha: Torst, 1994. 190 s. ISBN 80-85639-21-1.

DOKOUPIL, Blahoslav a Miroslav ZELINSKÝ. *Slovník českého románu 1945-1991: 150 děl poválečné české prózy*. Ostrava: Sfinga, 1992. 314 s. ISBN 80-900578-9-6.

FRYE, Northrop. *Anatomie kritiky: čtyři eseje*. Brno: Host. Teoretická knihovna, 2003, 440 s. ISBN 80-729-4078-3.

JACHNIN, Boris. *Jan Procházka*. Praha: Československý filmový ústav, 1990, 35 s. "

JANOUSEK, Pavel et al. *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2012. 487 s. Literární řada. ISBN 978-80-200-2057-4.

KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010. 310 s. ISBN 978-80-7367-698-8. Dostupné také z: http://toc.nkc.cz/NKC/201007/contents/nkc20102106084_1.pdf

NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006, 912 s. ISBN 80-7294-170-4.

SCHULZ, Winfried et al. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. 3., nezměněné vydání. Praha: Karolinum, 2011. 149 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze; 2. ISBN 978-80-246-1980-4.

ŽALMAN, Jan. *Umlčený film*. Praha: Levné knihy KMa, 2008. 431 s. ISBN 978-80-7309-573-4.

Dobové recenze v periodikách

BERNHART, František. 1960. Dobré dílo. *Plamen: měsíčník pro literaturu, umění a život*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 19. 3. 1960, roč. 2, č. 5, s. 123-125. ISSN 0554-2413.

DOSTÁL, Karel. Kniha chválená. *Zlatý máj*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967, roč. 11, č. 1, s. 29. ISSN 0044-4871.

FIALA, Miloš. Deziluze? Film a doba: měsíčník pro filmovou kulturu. Praha: Orbis, 1967, roč. 13, č. 1, s. 30-34. ISSN 0015-1068.

JUNGMANN, Milan. Útok mladé prózy. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 7. 5. 1960, roč. 9, č. 19, s. 4. ISSN 0459-5203.

LIEHM, Antonín Jaroslav. Ten dvanáctiletý Olin.. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1965, roč. 14, č. 46, s. 4. ISSN 1210-0021.

PETRMICHL, Jan. Život kolem nás: Nová jména v české próze. *Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa*. Praha: Svoboda, 4. 6. 1960, roč. 40-41, č. 154, s. 4. ISSN 0032-6569.

ŠIMŮNEK, Jaroslav. Balada z konce války. *Mladá fronta: deník mladých lidí*. Praha: Ústřední výbor československého svazu mládeže, 22. 12. 1967, roč. 23, s. 5. ISSN 0323-1941.

Články o Janu Procházce

BOČEK, Jaroslav. Síly a slabiny Jana Procházky. *Kulturní tvorba: týdeník pro politiku a kulturu*. Praha: Rudé právo, 1963, roč. 1, č. 44, s. 5. ISSN 0454-5966.

HOLLER, Josef. O čem přemýšlí a co chce a co nikoliv a na čem pracuje spisovatel Jan Procházka. *Svět v obrazech: týdeník ministerstva informací*. Praha: Novinář, 21. 1. 1969, roč. 25, č. 3, s. 21-23. ISSN 0039-7032.

PECHÁČEK, Jaroslav. Prozaik Jan Procházka. *Plamen: měsíčník pro literaturu, umění a život*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1966, roč. 8, č. 11, s. 148-152. ISSN 0554-2413.

STRÁNSKÝ, Jan. Žít opravdu nově. *Práce*. Praha: Deník Práce, 5. 9. 1961, roč. 17, č. 213, s. 4. ISSN 0231-6374.

ŠIMŮNEK, Jaroslav. Příběh a epizoda. *Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa*. Praha: Svoboda, 14. 4. 1967, roč. 47-48, č. 103, s. 5. ISSN 0032-6569.

VONDRA, Václav. Zamyšlení nad filmy VIII. MFF v Karlových Varech: Válka a současný člověk ve světové kinematografii. *Práce*. Praha: Deník Práce, 28. 6. 1962, roč. 18, č. 152, s. 5. ISSN 0231-6374.

Anketa. *Listy: týdeník Svazu čs. spisovatelů*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 7. 11. 1968, roč. 1, č. 1, s. 6. ISSN 0458-5518.

Ceny nakladatelství Čs. spisovatel. *Práce*. Praha: Deník Práce, 22. 9. 1960, roč. 16, č. 231, s. 3. ISSN 0231-6374.

Čtenářská poradna. *Květy: časopis věnovaný poučné zábavě i záležitostem národním*. Praha: Rudé právo, 27. 10. 1960, roč. 10, č. 43, s. 24. ISSN 0023-5849.

Jaký vlak zmeškal Jan Procházka. *Literární listy: Týdeník Svazu čs. spisovatelů*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 16. 5. 1968, roč. 1, č. 12, s. 10. ISSN 1803-0734.

Na téma česko-slovenské. *Literární listy: Týdeník Svazu čs. spisovatelů*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 6. 6. 1968, roč. 1, č. 15, s. 1. ISSN 1803-0734.

Články Jana Procházky

PROCHÁZKA, Jan. Ze sjezdu čs. spisovatelů. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 29. 7. 1967, roč. 16, č. 30, s. 3. ISSN 0454-5958.

PROCHÁZKA, Jan. 14. IX. 1937. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 15. 9. 1967, roč. 16, č. 37, s. 1. ISSN 0454-5958.

PROCHÁZKA, Jan. Soudruhům. *Literární listy: Týdeník Svazu čs. spisovatelů*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 16. 5. 1968, roč. 1, č. 12, s. 10-11. ISSN 1803-0734.

PROCHÁZKA, Jan. A co si o tom myslíte vy? *My: Politickokulturní časopis ÚV ČSM*. Praha: Mladá fronta, 1966, roč. 3, č. 10, s. 54.

PROCHÁZKA, Jan. A co si o tom myslíte vy? *My: Politickokulturní časopis ÚV ČSM*. Praha: Mladá fronta, 1966, roč. 3, č. 1, s. 58.

PROCHÁZKA, Jan. A co si o tom myslíte vy? *My: Politickokulturní časopis ÚV ČSM*. Praha: Mladá fronta, 17. 4. 1967, roč. 4, č. 4, s. 45.

PROCHÁZKA, Jan. A co si o tom myslíte vy? *My: Politickokulturní časopis ÚV ČSM*. Praha: Mladá fronta, 1968, roč. 5, č. 7, s. 7.

Elektronické zdroje

DOKOUPIL, Blahoslav. Jan Procházka. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1994. [cit. 2016-12-1]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=846>.

DOKOUPIL, Blahoslav. PROCHÁZKA, Jan: Zelené obzory. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1994. [cit. 2016-12-1]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1542><http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1542>.

Další zdroje

V žáru moci: TV dokument z cyklu Předčasná úmrtí. Režie Jordi Niubó. [Ostrava]: Česká televize - Televizní studio Ostrava, 2001. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-pribehy-slavnych/401223100031012-v-zaru-moci>.

HAVRÁNKOVÁ, Daniela. *Revize minulosti ve filmech Jana Procházky*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Filmová studia. Vedoucí práce Doc. PhDr. Stanislava Přádná.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Obálka knihy *At' žije republika*, vydání z roku 2015 (obrázek)

Příloha č. 2: Obálka knihy *Kočár do Vídně*, vydání z roku 2009 (obrázek)

Příloha č. 3: Zadní strana obálky knihy *Politika pro každého*, vydání z roku 1968 (obrázek)

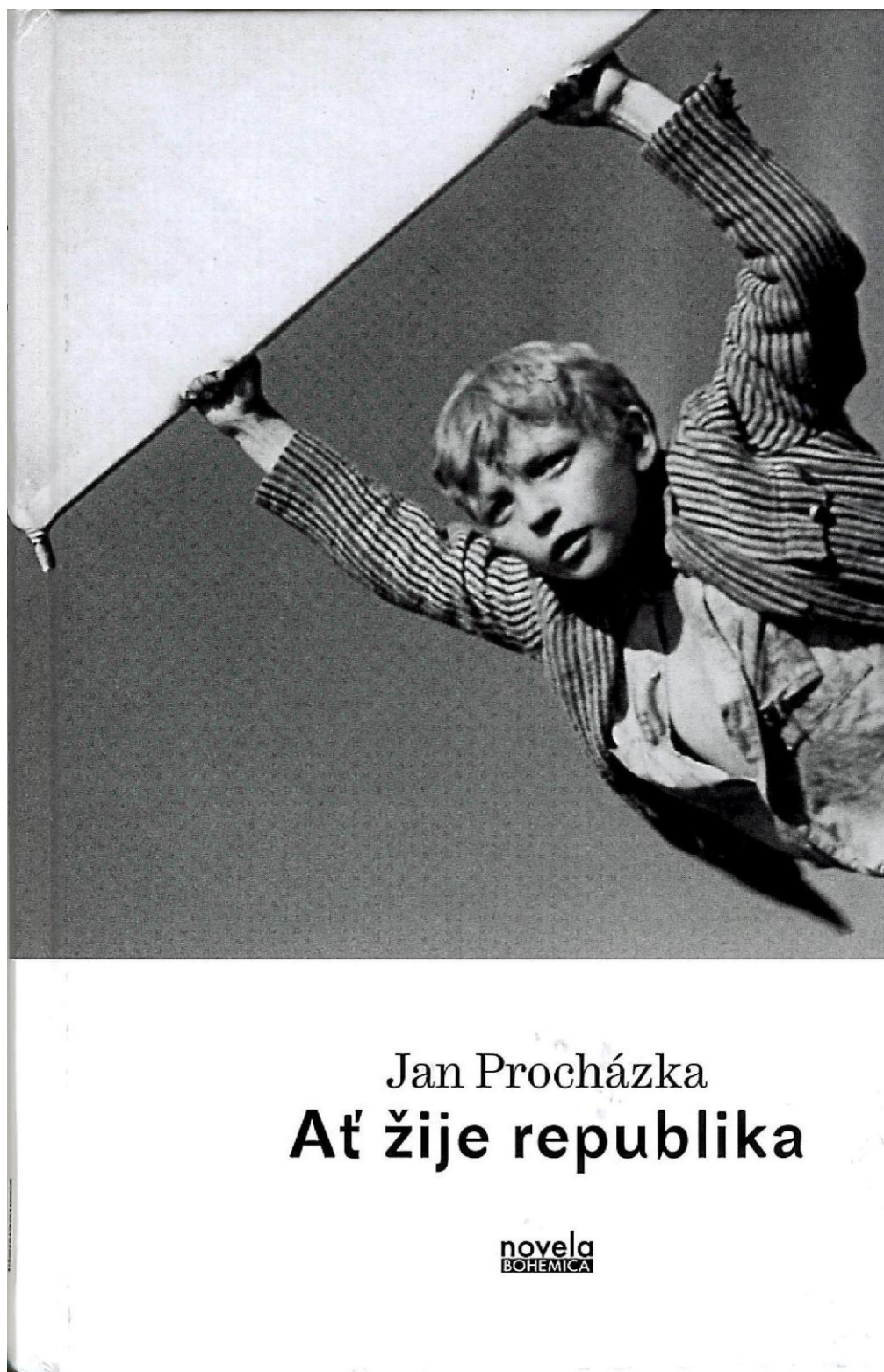
Příloha č. 4: Záběr z filmu *At' žije republika* (obrázek)

Příloha č. 5: Záběr z filmu *Kočár do Vídně* (obrázek)

Příloha č. 6: Fotografie Jana Procházky (obrázek)

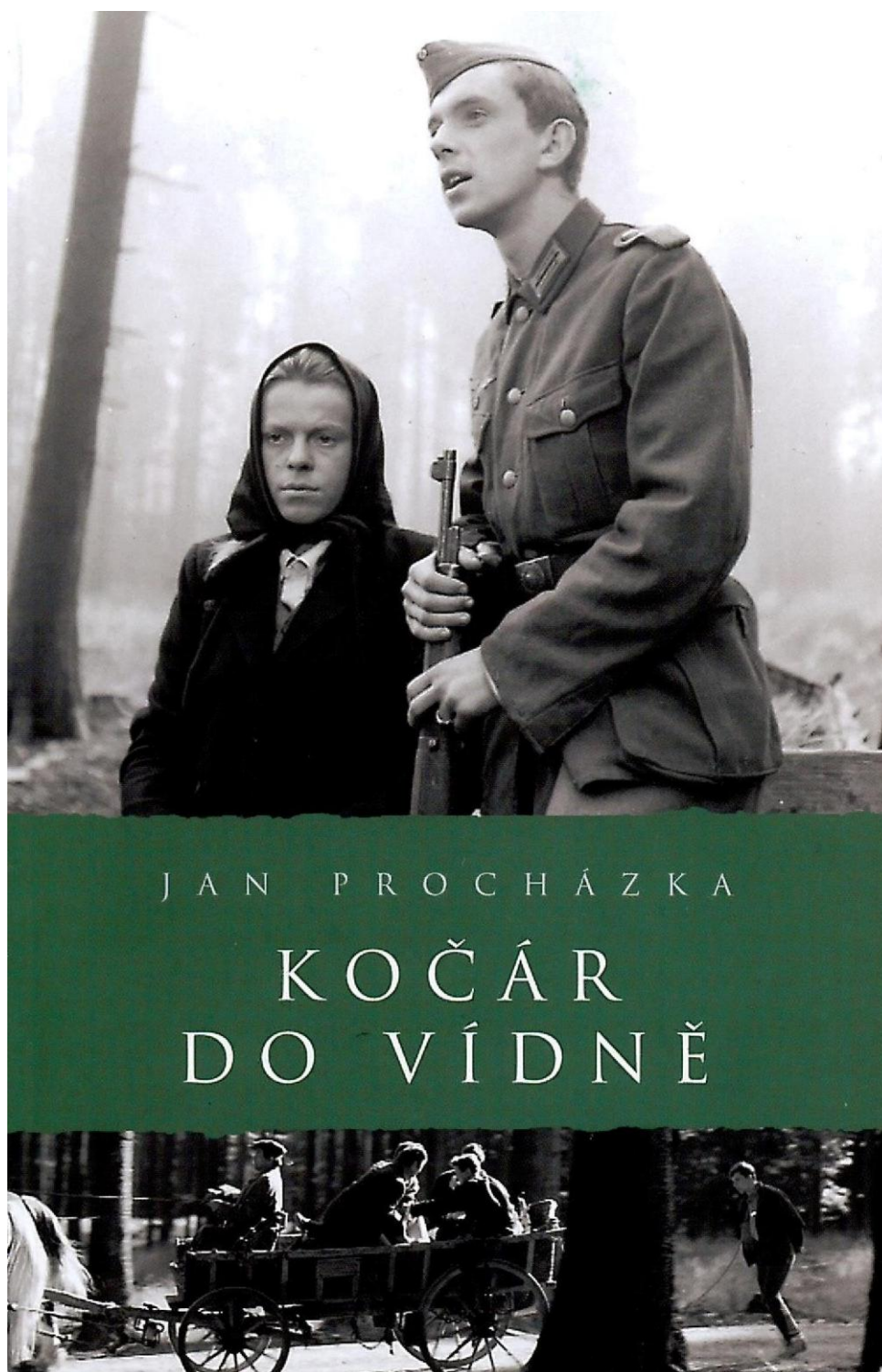
Přílohy

Příloha č. 1: Obálka knihy *Ať žije republika*, vydání z roku 2015 (obrázek)

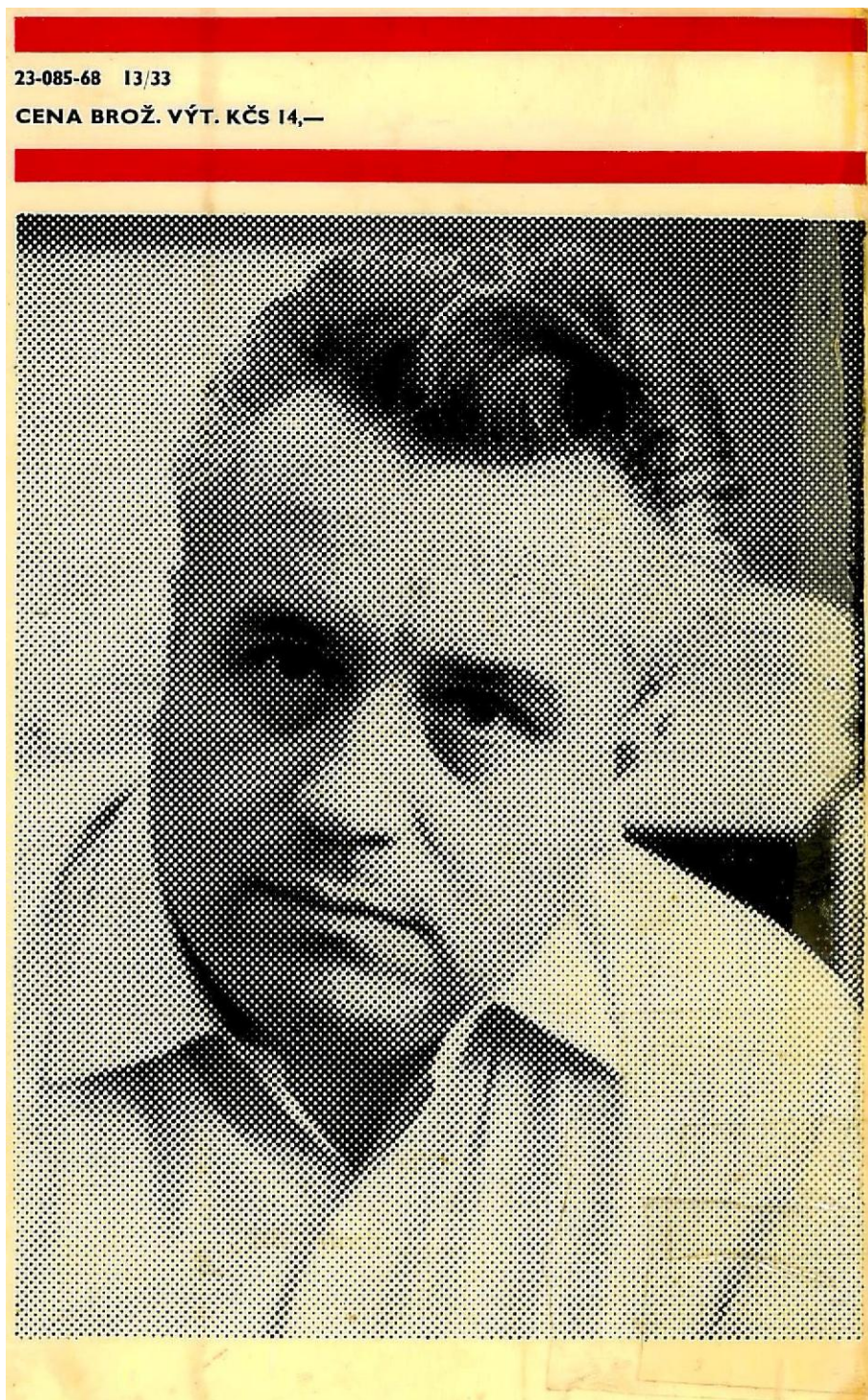
Ať žije republika, Praha: Novela bohemia, Vlňy, 2015.

Příloha č. 2: Obálka knihy *Kočár do Vídně*, vydání z roku 2009 (obrázek)

Kočár do Vídně, Praha: Academia, 2009.

Příloha č. 3: Zadní strana knihy *Politika pro každého*, vydání z roku 1968 (obrázek)

Politika pro každého. Praha: Mladá fronta, 1968.

Příloha č. 4: Záběr z filmu Ať žije republika (obrázek)

Ať žije republika (1965)

Příloha č. 5: Záběr z filmu Kočár do Vídně (obrázek)

Kočár do Vídně (1966)

Příloha č. 6: Fotografie Jana Procházky (obrázek)

Zdroj: archiv Ivy Procházkové